

UTJECAJ EUROPSKOG ZELENOG PLANA

na ruralni
prostor
Hrvatske

Dražen Šimleša
Sonja Vuković

Impresum

Naziv: Utjecaj Europskog zelenog plana na ruralni prostor Hrvatske

Izdavač: LAG Baranja

Za izdavača: Stipan Kovačić

Izrada tekstova: Udruga za kreativni razvoj Slap, Osijek

Autori: Dražen Šimleša, Sonja Vuković

Lektura: Dragana Kukovec

Grafička obrada i tisak: Modra nit d.o.o. Osijek

Naklada: 300 primjeraka

*Ova publikacija je sufinancirana sredstvima Europske unije,
Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj:*

EUROPA ULAŽE U RURALNA PODRUČJA

Mjera Tehnička pomoć - Podmjera 20.2.

„Podrška za osnivanje i upravljanje Nacionalnom ruralnom mrežom“

Korištenе kratice

CLLD	- Lokalni razvoj pod vodstvom zajednice (eng. Community Led Local Development)
EAFRD	- Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj (eng. European Agriculture Fund for Rural Development)
EK	- Europska komisija
ENRD	- Europska mreža za ruralni razvoj (eng. European Network for Rural Development)
EU	- Europska unija
EP	- Europski parlament
ESF	- Europski socijalni fond
EZP	- Europski zeleni plan
FP	- Fokus područje
HMRR	- Hrvatska mreža za ruralni razvoj
LAG	- Lokalna akcijska grupa (eng. Local Action Group)
LEADER	- Metodološki pristup razvoja ruralnog prostora (fra. Liaison Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale)
M	- mjera
MRMSOSP	- Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike
MRREU	- Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije
OCD	- organizacija civilnoga društva
OIE	- obnovljivi izvori energije
OBŽ	- Osječko-baranjska županija
OP	- operativni program
OPG	- obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo
PRR	- Plan ruralnog razvoja
RH	- Republika Hrvatska
UA	- Urbana aglomeracija
ZE	- zelena ekonomija
ZEZ	- zelena energetska zadruga
ZP	- zeleno poduzetništvo
ZPP	- Zajednička poljoprivredna politika EU

Sadržaj

Impresum	2
Korištene kratice	3
Sadržaj	4
1. Uvod u temu	5
2. Europski zeleni plan – preobrazba gospodarstva EU za održivu budućnost	7
3. Izazovi i prilike zelene ekonomije	14
4. Dobra praksa zelenog poduzetništva u ruralnom prostoru	18
5. Mogući utjecaj Europskog zelenog plana na ruralni prostor Hrvatske	26
5.1. Što ruralni prostor Hrvatske može očekivati od zelene transformacije?	26
5.2. EZP i višestruke uloge LAG-ova	38
5.3. Koncept Pametnih sela i LEADER	41
6. Modeli zapošljavanja i stvaranja radnih mesta u ruralnom prostoru	45
6.1. Socijalni kapital kao preduvjet i pokretač razvoja	45
6.2. Modeli unutar i izvan okvira	45
7. Koraci prema provedbi	58
7.1. Ključni preduvjeti koje treba stvoriti	58
7.2. Koraci u stvaranju lokalnog razvojnog partnerstva	60
7.3. Korisni resursi	63
8. Zaključna razmatranja	65
9. Izvori i korištena literatura	67
O autorima:	70

1. Uvod u temu

Europski zeleni plan svojevrsni je putokaz gospodarskom razvoju zemljama članicama EU; on polazi od vizije klimatske i energetske neutralnosti, postavlja visoke ciljeve i predlaže novu strategiju pametnog i uključivog rasta. Kao takav, predstavlja ključni dokument, a politike koje se predlažu te programi podrške koji će uslijediti stvaraju prilike za preobrazbu društva i gospodarstva.

“EU se nastoji preobraziti u pravedno i prosperitetno društvo s modernim, resursno učinkovitim i konkurentnim gospodarstvom u kojem u 2050. neće biti neto emisija stakleničkih plinova i u kojem gospodarski rast nije povezan s upotrebom resursa. Usto nastoji se zaštititi, očuvati i povećati prirodni kapital EU-a te zaštititi zdravlje i dobrobit građana od rizika povezanih s okolišem i utjecaja okoliša na njih.”

Ova studija nastoji stvoriti poveznicu između Europskog zelenog plana i ruralnog prostora Hrvatske, ukazati na razvojne prilike, poticajne programe, mogućnosti i promišljanja izvan uobičajenih okvira. Svaki strateški okvir, pa tako i ovaj, postavlja i neka ograničenja, napušta ustaljene obrasce planiranja, pravi prilično veliki i važan zaokret i pokušava nas staviti u neke nove ograde. Zato je važno razumjeti kamo smjera i koliko nam nove ograde daju prilika i prostora za kreaciju, za napraviti nešto novo i drugačije. U procesu planiranja vrlo često bavimo se teoretskim postavkama, a zatim učimo iz primjera dobre prakse i nastojimo iz njih pronaći svoj smjer i model djelovanja.

U ovom slučaju, vrlo se kratko zadržavamo na teorijskim postavkama. Europski zeleni plan prilično je jasno pojašnjen i dostupan kao i sada već mnogi kritični i podržavajući stavovi struke i nevladinih organizacija. Naš doprinos ovoj temi bit će nešto praktičniji te naglasak stavljamo na moguće modele zapošljavanja, inovativne zamisli te dokazano dobru praksu koja Zeleni plan već živi.

Ruralni prostor Hrvatske je, osim Zagreba i nekoliko gradova, zapravo cijela preostala Hrvatska. Govorimo dakle o 91,6% prostora, 88,7 % naselja i, nažalost, o samo 47,6 % preostalih stanovnika ruralnih prostora. Daljni tijek depopulacije dovest će do konačnog propadanja velikog broja naselja, prodaje zemljišta i ostalih prirodnih resursa stranim kompanijama koje se sigurno neće brinuti o prirodi i ljudima bolje nego što to može osnažena lokalna zajednica.

Ukazat ćemo i na ulogu LAG-ova i ostalih dionika ruralnog razvoja te dobre prakse povozivanja, umrežavanja, poslovnih modela koji osiguravaju održivi rast i razvoj.

Europski zeleni plan izvrsna je prilika da svoje nedostatke i zaostajanja u ekonomskom i društvenom razvoju pretvorimo u razvojne prilike, iskoristimo svoje komparativne prednosti i još uvijek nedovoljno korištene resurse preobrazimo po principima zelene ekonomije i održivog razvoja. Donosimo pregled ključnih izazova, ali i razvojnih prilika te preduvjete koje treba stvoriti za cjelovito i mudro uključivanje u provedbu i aktivaciju EZP. Hrvatskoj će u narednom finansijskom razdoblju na raspolaganju biti izdašna sredstva za razvoj ruralnih područja, zelenog poduzetništva, energetsku obnovu, postizanje veće prehrambene suverenosti, cjelovitu i dobro osmišljenu transformaciju ruralnog prostora. Svakako je potrebno postizanje koncenzusa o ulaganjima u područja i sektore koji će najbolje doprinijeti zelenoj tranziciji prema klimatski neutralnom i kružnom gospodarstvu.

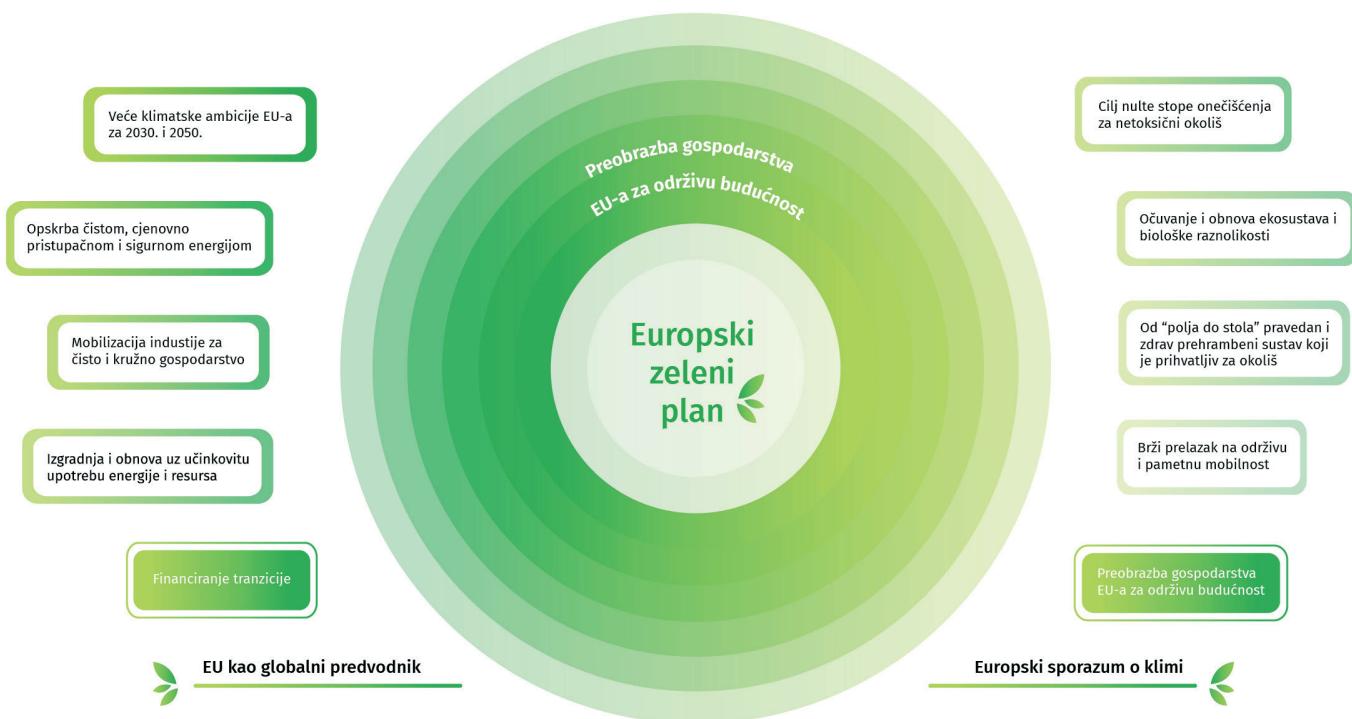
Ova studija nastala je na poticaj LAG-a Baranja, koji u okvirima svog djelovanja nastoji povozivati, spajati i podržavati dobre poduzetničke i razvojne priče u Baranji, Osječko-baranjskoj županiji i Hrvatskoj. Njezinu izradu, izdavanje i popularizaciju podržava Mreža za ruralni razvoj RH u okviru provedbe Akcijskog plana nacionalne ruralne mreže, a financira se iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj.

2. Europski zeleni plan - preobrazba gospodarstva EU za održivu budućnost

Europski zeleni plan (EZP) je u ovom trenutku na globalnoj razini najambicioziji plan realiziranja održivog razvoja i dostizanja klimatske neutralnosti do 2050. godine. Proteže se na najvažnije gospodarske grane i područja, a dodatno je naglašeno kako se taj cilj postiže razvojem inovacija i znanstvenih postignuća, pravednom tranzicijom i uključivanjem građana u cijeli proces. Europska komisija ga je predstavila javnosti krajem prošle godine, a danas je integriran u Plan oporavka i instrument EU sljedeće generacije (Next Generation EU), koji su nastali kao reakcija na utjecaj COVID-19 virusa i nezapamćenu krizu.

Nema gospodarskog sektora kojeg EZP neće zahvatiti s obzirom da zagovara i usmjerava cjelokupni društveno-ekonomski život prema kružnoj ekonomiji, s tim da je naglasak stavljen na energetiku, promet, hranu i zgradarstvo. To se sve treba postići paralelnim radom na očuvanju prirodnih resursa i bioraznolikosti, osiguranja zdravlja i kvalitete života za građane EU-a.

EZP smjera dosegnuti klimatsku neutralnost do 2050. godine i stvoriti temelje za do sada nezabilježenu gospodarsko-društvenu transformaciju fokusirajući svoje mјere i ciljeve na 10 glavnih područja koje predstavljamo u sljedećoj slici:

Navest ćemo za svako od ovih područja mjere i ciljeve. Nakon toga ćemo prikazati područja iz EZP-a te za Hrvatsku službene dokumente koji su kao temelji provođenja javnih politika nadležni za pojedina područja iz Europskog zelenog plana. Primjerice, temeljni razvojni dokument kakav je Europski zeleni plan kod nas bi našao svoje ogledalo u Nacionalnoj razvojnoj strategiji.

||||| 1. Veće klimatske ambicije

Mjera: Europski propis o klimi što bi uključilo klimu u europsku legislativu.

Mjera: Europski sporazum o klimi.

Cilj: Do 2050. postići nultu stopu neto emisija stakleničkih plinova.

||||| 2. Čista, pristupačna i sigurna energija

Mjera: Digitalizacija energetski povezanog tržišta.

Mjera: Energetska učinkovitost i razvoj obnovljivih izvora energije.

Cilj: Dekarbonizacija energetskog sustava EU-a.

Cilj: Klimatska neutralnost do 2050. godine.

||||| 3. Kružno gospodarstvo

Mjera: Akcijski plan za kružno gospodarstvo.

Mjera: Industrijska strategija za zelenu transformaciju.

Mjera: Pružanje poticaja za razvoj „proizvoda kao usluge”, odgovornost za proizvod tijekom cijelog životnog ciklusa, odnosno politika „održivih proizvoda“ (elektronika, tekstil, graditeljstvo, plastika, ambalaža).

Mjera: Sprječavanje nastanka i smanjenje količine otpada, povećanje recikliranog sadržaja i smanjenje izvoza otpada izvan EU-a.

Cilj: Uklanjanje proizvoda za jednokratnu upotrebu i razvoj ekološkog dizajna.

||||| 4. Zgradarstvo

Mjera: Poticanje energetski učinkovite zgrade u skladu s kružnom ekonomijom, a kako bille otpornije na klimatske promjene.

Mjera: Digitalizacija.

Mjera: Stroga provedba pravila o energetskim svojstvima zgrada.

Mjera: Investicije u energetsku obnovu objekata koje imaju javnu namjenu poput bolnica, škola, domova i drugih te u objekte koje koriste osobe u riziku od siromaštva i socijalno ugrožene osobe.

||||| 5. Nulta stopa onečišćenja

Mjera: Akcijski plan za osiguravanje nulte razine onečišćenja radi zaštite zdravlja ljudi i očuvanja bioraznolikosti s posebnim fokusom na zaštitu zraka, vode i tla.

Cilj: Smanjiti onečišćenje i očuvati biološku raznolikost u vodama (rijeke, jezera, močvare...).

Cilj: Osigurati čisti zrak za građane i preispitati standarde kvalitete zraka u skladu sa smjernicama Svjetske zdravstvene organizacije.

Cilj: Zaštititi građane od opasnih kemikalija.

||||| 6. Ekosustavi i Biološka raznolikost

Mjera: Strategija za bioraznolikost smjera omogućiti oporavak stanja u prirodi.

Mjera Prijedlog ciljeva EU-a za obnovu prirode (do 2021. godine).

Cilj: Do 2030. godine staviti pod zaštitu najmanje 30% europskog kopna i mora.

||||| 7. Od polja do stola

Mjera: Strategija „Od polja do stola“ za održiviji odnos u proizvodnji i potrošnji hrane za doprinos kružnom gospodarstvu – od proizvodnje do potrošnje.

Cilj: Iz programa Zajedničke poljoprivredne politike 2021.–2027. izdvojiti 40%, odnosno iz Fonda za pomorstvo i ribarstvo 30% za klimatsku politiku.

||||| 8. Održiva i pametna mobilnost

Mjera: Razvoj i veće korištenje transporta koji stvara manje emisije stakleničkih plinova.

Mjera: Smanjenje poticaja za fosilna goriva i utjecaj na trgovinu emisija stakleničkim plinovima iz sektora transporta.

Mjera: Digitalizacija i pametno upravljanje prometom (pametne aplikacije i mobilnost kao „usluga“).

Mjera: Povećanje kvalitete usluge, efikasnosti i dostupnosti gradskog prometa.

Cilj: Smanjiti emisije iz sektora prometa za 90% do 2050. godine.

||||| 9. Financiranje tranzicije

Mjera: 260 milijardi eura svake godine do 2030. što je oko 1,5 % BDP-a iz 2018. godine.

Ukupno više od bilijun eura u ovom proračunskom razdoblju.

Mjera: Uključivanje klime i klimatskih promjena s udjelom od 25% u sve programe EU-a.

||||| 10. Pravedna tranzicija (Ne zapostavimo nikoga)

Mjera: Mehanizam pravedne tranzicije i Fond pravedne tranzicije.

Namijenjena prvenstveno za regije koje su u ovom trenutku ovisne u ekonomskom smislu o iskorištavanju fosilnih goriva i zagađenju okoliša kako bi pomoglo s adaptacijom na EZP kroz ublažavanje negativnog trenutnog utjecaja na lokalne ekonomije odnosno investiralo u prekvalifikacije i nova radna mjesta u skladu s ciljevima EZP-a.

Dio Fonda bit će usmjeren i na pomoć u kretanju prema zelenoj tranziciji za građane koji su u nepovoljnem socijalnom i ekonomskom položaju.

Pravedna tranzicija odvija se u suglasju s ciljem koji teži uključivanju stanovnika EU-a u procese odlučivanja i njihovu participaciju u kreiranju i provođenju aktivnosti EZP-a. Glavna ideja je da se nikoga ne smije zapostaviti u ovom procesu i velikoj društveno-gospodarskoj transformaciji.

Kada se pogleda ovih deset ciljeva ili najvažnija područja EZP-a, može se uočiti i kako njihovo ostvarenje uz kvalitetno usmjerene i odlučne javne politike te investicije, ovisi i o mobiliziranju znanstvenih spoznaja i istraživanja, inovativnih rješenja i modela koji se mogu skalirati.

Kao reakcija na nezapamćenu zdravstvenu, ali i društveno-ekonomsku krizu koju je prouzročio COVID-19 virus od početka 2020. godine, Europski zeleni plan i njegova područja/ciljevi su integrirani u novi instrument za poticanje oporavka Next Generation EU (NGEU) vrijedan 750 milijardi eura kroz koji će se zajedno s Višegodišnjim finansijskim okvirom (VFO), vrijednim 1.074,30 milijarde eura, uložiti u modernizaciju, razvoj i oporavak EU-a u ukupnom iznosu od 1.824,30 milijarde eura.

To je reakcija EU-a na COVID-19 krizu i kao tema koja se provlači kroz novi dokument EZP je dobio centralno mjesto uz potrebu za digitalnim razvojem i kretanjem prema otpornosti EU zajednice. Primjerice, od spomenutog iznosa vrijednosti VFO-a barem 30% se namjerava uložiti u zelene projekte te glavni cilj EU-a o klimatskoj neutralnosti i ispunjavanju svih obaveza koje proizlaze iz Pariškog sporazuma o klimi. Također se, kao nastavak EZP-a spominje važnost pravedne tranzicije i pripadajućeg fonda te nužnost posvećenosti ideji „ne čini štetu“ u investicijama, poslovnim inicijativama i projektima koji će se financirati. Posebna pozornost bit će posvećena pripremi nove Zajedničke poljoprivredne politike radi osiguranja prehrambene stabilnosti, očuvanja biološke raznolikosti i rodne ravno-pravnosti.

Hrvatskoj na raspolaganju stoji 22 milijarde kuna za čiju većinu treba kreirati dobar plan korištenja tih sredstava kroz projekte koji su na tragu ciljeva i prioriteta EZP-a i NGEU-a. Ono što je zanimljivo primjetiti je prilično velika podudarnost između određivanja tih prioriteta iz Europskog zelenog plana između građana u Hrvatskoj i prosjeka onih u zemljama EU-a, kako je predstavljeno u jednom od posljednjih velikih ispitivanja na razini cijele Unije (Standard Eurobarometer 92, 2019). Predstavljamo grafikon u kojem su odgovori na pitanje „Prema vašem mišljenju, kojima od sljedećih ciljeva iz Europskog zelenog plana bi trebalo dati prednost kao dio mjera zaštite okoliša i borbe protiv klimatskih promjena?“. Vidimo pravilan poredak istih prioriteta iz EZP-a između prosjeka stanovnika zemalja članica EU-a i građana Hrvatske pri čemu prva tri mjesta zauzimaju: obnovljivi izvori energije, smanjenje plastičnog otpada te osiguranje prehrambene proizvodnje i opstanak proizvođača hrane.

Hrvatska u ovom trenutku izrađuje Nacionalni plan oporavka i otpornosti (NPOO) te s tim planom, kao i sve druge države članice, ide u konzultacije s Europskom komisijom koja ocjenjuje koliko je NPOO u skladu s temeljnim postavkama i ciljevima EZP-a i NGEU-om. Prema objavljenim informacijama njegova prva verzija odnosno nacrt koji će ići u javnu raspravu imat će šest glavnih tematskih cjelina: gospodarstvo, javna uprava i pravosuđe, obrazovanje, znanost i istraživanje, tržište rada i socijalna zaštita, zdravstvo te sigurnost. Teme koje smo do sada najviše spominjali stavljene su pod cjelinu gospodarstvo te će tu biti svi projekti okupljeni pod zelenim politikama. U ovoj cjelini su i zaštita okoliša, investicije u obnovljive izvore energije i energetska tranzicija, gospodarenje otpadom, unaprjeđenje sustava upravljanja vodama i komunalnom infrastrukturom, ali i ulaganja u željeznički promet i električni javni prijevoz, 5G mreža i digitalizacija gospodarstva te energetska obnova zgrada.

Ono što može izazvati čuđenje, ali i zabrinutost s obzirom na razmjere krize u Hrvatskoj je što u skupini koja je radila NPOO nisu sudjelovali predstavnici poslovnog sektora, akadem-ske zajednice niti nitko drugi od bitnih dionika za uspjeh ovako velikih i dugoročnih planova razvoja. Upravo je to i svojevrsni nedostatak u Hrvatskoj, a koji se kontinuirano ponavlja – nedovoljna koordiniranost između nadležnih tijela i institucija, a onda nadalje nepovezanost i suradnja slabe kvalitete između dionika u društvu koji mogu nositi razvoj utemeljen na održivosti i ravnopravnosti. S obzirom da je u ECG-u jedna od glavnih poruka - „ne zapostavljanje nikoga“, uključivanje svih bitnih dionika i participacija građana kod nas će se očito svesti na puku formu sudjelovanja s komentarima u javnom savjetovanju. To još i više čudi jer je sama Vlada RH u dokumentu Nacionalni program reformi istaknula kako „u Hrvatskoj, slaba koordiniranost i nedostatni kapaciteti za formuliranje i provedbu javnih politika negativno utječu na društveno-gospodarski razvoj Republike Hrvatske, kao i na iskorištavanje punog potencijala fondova EU-a“ (Vlada RH, 2019: 34).

U tom kontekstu možda je za potrebe naše Studije uputnije kao ključnu cjelinu iz NPOO-a izdvojiti ne gospodarstvo, nego cjelinu javna uprava i pravosuđe jer će o kvaliteti rada u toj cjelini ovisiti i uspjeh u gospodarskom sektoru i područjima koja su navedena kao dio te celine.

Vrlo koristan prikaz nadležnih javnih politika i dokumenata koji se odnose na glavna područja EZP-a možemo naći u radu Tko će i kako provoditi Europski zeleni plan? Institucije i koordinacijski mehanizmi u Hrvatskoj (Boromisa, 2020).

EUROPSKI ZELENI PLAN PODRUČJA	NADLEŽNI DOKUMENTI – HRVATSKA
KLIMA	Zakon o klimatskim aktivnostima i zaštiti ozonskog sloja (Narodne novine, br. 127/2019) Strategija niskougljičnog razvoja Republike Hrvatske Strategija prilagodbe klimatskim promjenama u RH Akcijski plan za provedbu Strategije niskougljičnog razvoja RH Akcijski plan za provedbu Strategije prilagodbe klimatskim promjenama u Republici Hrvatskoj Integrirani energetski i klimatski plan Republike Hrvatske
ENERGIJA	Energetska strategija Integrirani energetsko-klimatski plan
KRUŽNO GOSPODARSTVO	Zakon o održivom gospodarenju otpadom Plan gospodarenja otpadom Odluka o implementaciji Plana gospodarenja otpadom
ZGRADARSTVO	Dugoročna strategija obnove zgrada
BIORAZNOLIKOST	Strategija i akcijski plan zaštite prirode Republike Hrvatske za razdoblje od 2017. do 2025. godine
POLJOPRIVREDA	Strategija poljoprivrede 2020. Strategija razvoja prerade drva i proizvodnje namještaja Republike Hrvatske 2017. – 2020. s Akcijskim planom provedbe 2017.
STRATEGIJA PROMETNOG RAZVITKA 2017. - 2030.	Mobilnost

Vidimo da u mnogim područjima nemamo zadovoljavajući, odnosno dovoljno ambiciozan razvojni okvir i plan aktivnosti u smjeru održivog razvoja i klimatske neutralnosti. Mnoge postojeće dokumente je potrebno revidirati i staviti mjere i ciljeve u kontekst trenutne krize. Za očekivati je popunjavanje tih praznina kroz NPOO, no u Hrvatskoj i dalje ostaje problem „inflacije strategija“ koje su napisane bez jasnog upravljanja, monitoringa i provođenja onoga što je napisano u njima.

Problem više je i ranije spomenuta nekoordiniranost i nedovoljno djelovanje kao cjelina. U Hrvatskoj vrlo često imamo situacije sektorskog razvoja gdje pojedino ministarstvo po uvriježenim pravilima dobije nadzor nad pojedinom temom te nema sinergije između različitih dijelova vlasti i društva. Postoji rizik od prelijevanja navedenog na lokalne vlasti gdje će se velik dio provedbe projekata i odvijati. Uz to, više puta i na mnogo mjesta je problematizirana činjenica nedovoljno koherentnog, zaokruženog i funkcionalnog teritorijalnog ustrojstva Hrvatske te vrlo slabi kapaciteti na lokalnim razinama koji bi se aktivno postavili prema jednom ovako velikom razvojnem iskoraku. Može se reći kako su u prednosti one lokalne samouprave koje već sada imaju razvijene kapacitete za (održivi) razvoj; koje provode europske projekte i osnažuju aktere iz svoje sredine za proaktivno djelovanje. To je iznimno bitno za glavnu temu Studije i jačanje kapaciteta na lokalnoj razini i u ruralnim područjima Hrvatske jer je polovicom lipnja ove godine Europski odbor regija osnovao Radnu skupinu „Zeleni plan na lokalnoj razini“ koja ima za cilj brinuti se upravo za gore navedeno, a to je primjenu projekata iz EZP-a na razini gradova i regija. Kako je istaknuto na osnivačkom sastanku u ime Europske komisije:

„Predani smo tome da zeleni plan bude i lokalni plan. Kriza izazvana COVID-om 19 poziva nas da se prilagodimo novoj stvarnosti, ali i da odredimo prioritete i ubrzamo provedbu onih elemenata zelenog plana koji izravno doprinose rastu i otvaranju radnih mjesta, primjerice „valu obnove“, kružnom gospodarstvu i ekologizaciji gradova i gradskog prijevoza. Tranzicija neće uspjeti ako nema čvrste temelje i u europskim gradovima i regijama. Moramo surađivati kako bismo ostvarili rezultate za Europljane“
(Europski odbor regija, 2020: 2).

Radna skupina za primjenu zelenog plana na lokalnoj razini ima veći fokus na sljedeća područja i dokumente iz EZP-a: Sporazum o klimi, nova industrijska strategija i kružno gospodarstvo, Fond za pravednu tranziciju te smanjenje zagađenja s jedne strane, a s druge strane širenje područja održivog gospodarenja šumama i povećanja bioraznolikosti. Da će u narednom razdoblju gotovo sve javne politike i investicijska politika EU-a biti posvećena u većoj ili manjoj mjeri kretanju prema zelenoj tranziciji govori i odluka Europskog odbora regija kako će godišnja nagrada za uspješan program Europske poduzetničke regije (EER) za 2021. godinu biti usmjerena nagrađivanju regije koja se posvetila promicanju poduzetništva za zelenu i održivu budućnost. O regijama i područjima Europske unije koje bi se svojim primjerima i projektima mogle kandidirati za tu nagradu više govorimo u poglavlju o dobrim praksama zelenog poduzetništva.

3. Izazovi i prilike zelene ekonomije

Ubrzani tehnološki napredak nije dovoljan za brzo uvođenje tehnoloških promjena i njihovu stvarnu primjenu. U povijesti čovječanstva je prije svake velike tehnološke promjene trebalo prevladati mnoge društvene, organizacijske i institucionalne izazove te postići društveni koncenzus i spremnost za novo.

Po prirodi, ljudi teže sigurnosti i imaju veliki otpor prema svemu što je novo i što će ih natjerati na izlazak iz zone komfora bez obzira što bi promjene mogle donijeti i bolji životni standard. Većina ljudi se radije opredjeljuje za podnošljivu razinu lošeg, ali poznatog prije nego pristanu na nešto bolje, ali ipak neizvjesno. Isto vrijedi i za uvođenje novih tehnologija koje bi pozitivno utjecale na ekonomije, klimatske promjene, bioraznolikost. Načelno, nismo protiv ako to ne traži osobnu žrtvu, odricanje, promjenu ponašanja i navika.

Svaki sustav nastoji sebe zadržati u stanju mirovanja. Samo tako može održati stabilnost i očuvati integritet. Dinamika organizacijskog razvoja nameće potrebu povremenog odmrzavanja statičnog stanja, jer dok je sustav krut i zaleđen, nema razvoja. Do odmrzavanja i prelaska u fazu rekonstrukcije obično dolazi kada:

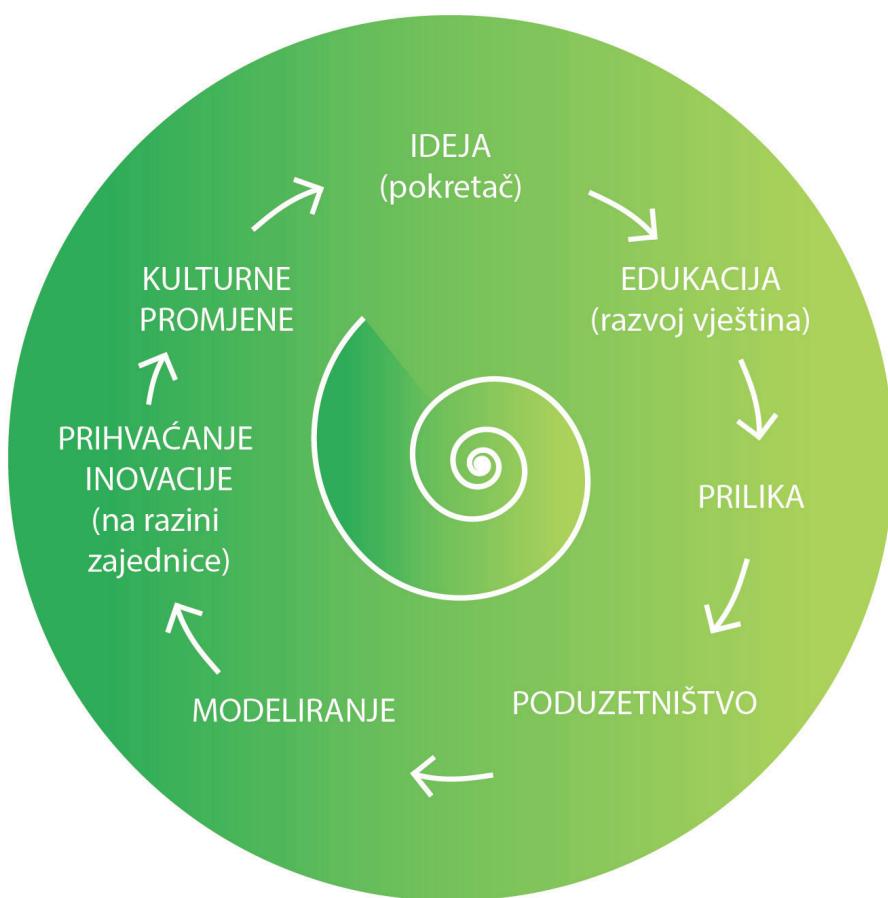
- ||||| a) unatoč svim naporima s ciljem popravljanja posljedice malim promjenama, kroz duže vrijeme ostvarujemo loše rezultate,
  - ||||| b) je narušen sustav vrijednosti ili
  - ||||| c) dosegnemo razinu psihološke zrelosti, svijest o vlastitom identitetu, pouzdanje u ono što radimo, nestaje strah od promjene i prelazimo na višu razinu razvoja.
- |||||

Treća se razina nažalost ne događa dovoljno često pa organizacije moraju dovoljno dugo patiti prije nego se stvari organizacijska klima koja promjenu prihvata kao priliku.

Dinamika organizacijskog razvoja može se vrlo lako preslikati na pojedince, obitelji, lokalne zajednice, ali i na društvo u cjelini. Često ekonomija i društvo moraju dovoljno dugo patiti prije nego se stvari društvena klima koja podržava promjene i u njima nalazi priliku. Ovdje dolazimo do teorije društvene promjene, koja naglašava organski proces i postupnost stvaranja i uvođenje vidljivih društvenih promjena.

Faze nastajanja svake društvene promjene: //

1. Ideja kao pokretač – kreće od pojedinca ili male grupe ljudi
2. Edukacija i razvoj vještina potrebnih za primjenu i ostvarenje ideje
3. Prilika – čekamo priliku za djelovanje – povoljni trenutak na tržištu, poticaj iz okruženja, finansijsku podršku, podršku drugih ljudi i organizacija
4. Pokretanje poduzetništva – ideja se testira na tržištu
5. Dolazi do modeliranja, daljnog inoviranja i razvoja i širenja kruga
6. Inovacija se osjeti i prihvata na razini zajednice, ostvaruje povoljne učinke, promovira i širi
7. Dolazi do kulturne promjene – mijenja se i širi kut gledanja i prihvaćanja, ono što je bila ideja postaje dokazano dobra praksa

No, proces se ovdje ne završava, nego se spiralno širi. On se evaluira, iz njega se uči i započinje novi ciklus koji ovaj put ne kreće ispočetka, nego se gradi na već postignutom i učinjenom. Potiče nove ideje, nove oblike poduzetništva, načine povezivanja, ubrzavanja i pospješivanja. Svaki put prolazi cijeli ciklus i otvara sve veći prostor za nove zajednice, zemlje, kulture dok ne postane opće prihvaci standard poslovanja, djelovanja, ponasanja. Dakle, prije uvođenja novih tehnologija, potrebno je uvesti cijeli niz društvenih promjena te doći do određene razine svijesti i općeprihvaciog razumijevanja dobropiti promjena. Ili u lošijoj varijanti, snalaženje u prostoru i sitacijama u kojima zapravo nemamo izbora.

Da bi nove tehnologije uistinu zaživjele potrebno je uspostaviti novi lanac vrijednosti, odnosno povezati sve dionike u lancu inovacija (projektiranje, dizajn, proizvodnja/priprema sirovina, tehnoloških rješenja, know-how, sustav podrške) i sve druge elemente koje neku tehnologiju čine učinkovitom. Samo za pokretanje obrazovnog sustava koji će stvarati kadrove s novim znanjima i vještinama potrebno je više desetljeća.

Ovim promišljanjima u prilog ide i studija Patrika Söderholma¹, koji navodi 5 ključnih izazova koje će biti potrebno prevladati prije nego što kao društvo budemo spremni na stvarno uvođenje zelenih tehnologija:

a) *sustavno praćenje zagađenja iz difuznih izvora na globalnoj razini*

Sve su brojnija zagađenja iz difuznih izvora. Teško ih je uočiti, pratiti, a time i zakonski regulirati i penalizirati. Primjerice, zagađenja koja nastaju od prekomjernog stvaranja otpada, nastoje se regulirati raznim direktivama i strategijama upravljanja otpadom. Tu važnu ulogu sigurno ima kružna ekonomija, primarno recikliranje i ponovna upotreba, ali i za to je potrebno ispuniti puno preduvjeta. Potrebno je stvoriti i zatvoriti čitav niz dionika (interesno povezanih i međuvisnih u vrlo složenom lancu vrijednosti), podržati i usmjeriti produkt dizajnere da vode brigu o većoj trajnosti proizvoda, mogućnostima popravka i ponovne upotrebe te koristiti materijale i proizvodne procese koji će stalno poboljšavati mogućnosti recikliranja proizvoda. Taj niz se nastavlja s brojnim drugim dionicima kružne ekonomije, no njih isto tako treba poslovno i interesno uvezati. Potrebno je spojiti veliki broj tehnoloških i organizacijskih inovacija.

b) *postizanje suštinske i održive tehnološke promjene*

U prijelaznoj fazi nasumične inovacije, brojne energetske uštede i proizvodna unapređenja su dobrodošla i stvaraju uvjete za dubinske i sistemske promjene koje tek trebaju uslijediti. Velike promjene traže i velika ulaganja što si male tvrtke ne mogu priuštiti, dok velike balansiraju između većinskog regularnog poslovanja i malog ulaganja u ipak neizvjesnu budućnost. Zelene tehnologije prolaze puno teži put; od dobro uhodanih tehnoloških procesa, raspoloživih praksi, akumuliranog znanja i sustava podrške raspoloživih konzervativnim industrijama. Time je i veći rizik, teže usporediva kratkoročna dobit i dobrobit, a također je i puno teže privući ulagače u tako "nesigurna" područja. Zato je važno osigurati širu društvenu i stabilnu finansijsku i institucionaliziranu podršku za stvaranje kvantnog skoka potrebnog za ozbiljno uvođenje održivih tehnologija.

---

¹Studiju je moguće pronaći pod nazivom *The green economy transition: the challenges of technological change for sustainability*

c) dolazak zelenog kapitalizma stvara nesigurno okruženje za uobičajeni način poslovanja

Kapitalizam kakav danas poznajemo još uvijek polazi od prepostavke maksimiziranja profita, a društvena odgovornost i utjecaj na okoliš smatraju se nametnutim troškovima poslovanja. Komercijalna i ekološka logika poslovanja smatraju se nekompatibilnima. Jedna umanjuje drugu. Inovacije i primjeri dobre prakse koji idu u prilog zelenoj ekonomiji najčešće su nastali kao inicijativa pojedinca, male grupe ili malih poduzetnika. Da bi ostvarile veći utjecaj, promjene moraju kretati od srednjih i velikih igrača, koji imaju kapacitet ostvariti stvarnu promjenu. No, put od laboratorijskih istraživanja i razvoja ideje do komercijalne primjene u pravilu prolaze "dolinu smrti" jer se rizici ipak čine preveliki. Proces od inovacije do komercijalne primjene još uvijek je dug, skup i zahtjeva postupnu optimizaciju tehnologije, a privatni sektor to sam ne može iznijeti.

Za radikalnu zamjenu tehnologije potrebna je značajnija podrška javnog sektora.

d) uloga države u stvaranju poticajnih politika

Uloga države je stvaranje okvira za razvoj ekonomije, a samim time i zelene ekonomije. U ovom području još uvijek je dosta posla oko usaglašavanja i donošenja, prije svega pravne regulative koja će poticati uvođenje novih tehnologija, stvaranje novih tržišta te infrastrukture podrške. Neovisno radi li se o nacionalnim politikama ili politikama na razini EU, za to je potrebno postići društveni i politički koncenzus, osmisliti i uvesti regulatorne instrumente i pritom zadovoljiti interes brojnih grupacija.

e) utjecaj i učinci novih načina distribucije

Tranzicija prema zelenoj ekonomiji, uključujući i tehnološke promjene, utječe na društvo u cjelini. Važno je sagledati posljedice pojedinih mjera i inicijativa na širu populaciju. Primjerice, kako će uvođenje solarne energije ili električnih automobila utjecati na različite društvene slojeve, ljudi različitog imovnog stanja ili visine prihoda. Isto tako, važno je sagledati kako će poslovi budućnosti utjecati na tržište rada (visina plaća, radni uvjeti, zahtjevi posla i sl.). Također, važan je i distribucijski učinak na pojedine zajednice. Hoće li zajednice u kojima su postavljene vjetroelektrane imati bolji pristup električnoj energiji i pod povoljnijim uvjetima od onih u udaljenim krajevima zemlje u kojima takav vid proizvodnje nije moguć? Može li distribucija zelene energije biti pravedna i dostupna za sve građne?

Očito će na svim razinama trebati puno suradnje, zajedničkog rada, otvorenosti, prijenosa znanja i dijeljenja rezultata kako bi se cijeli proces ubrzao i doveo do željene razine promjene. Pritom, zelena ekonomija ne smije prerasti u vlastitu suprotnost, ponovno služiti kapitalu i zanemariti čovjeka.

4. Dobra praksa zelenog poduzetništva u ruralnom prostoru

Zelena ekonomija i poduzetništvo prošli su različite vrste identiteta koje su određivale definicije. Možemo reći da je to bilo zanimljivo i dugo putovanje koje je počelo s definicijom u smjeru poticanja „...prosperiteta održavanjem prirodnih sustava koji nas podupiru“ (GEF, 2017). Kasnije je prevladala šira definicija koja se ne zadržava samo na resursnoj efikasnosti, već određuje prema UNEP-u zelenu ekonomiju kao onu koja doista mora biti energetski efikasna i niskougljična, ali mora biti pravedna, socijalno inkluzivna i na svom putu mora osigurati pravednu tranziciju. Ne samo to, nego rezultira i poboljšanjem kvalitete života i jednakopravnosti u društvu te je ključan dio ispunjavanja Ciljeva održivog razvoja (Dittrich, Giljum, Lutter, and Polzin, 2012).

Odnos koji se isključivo bazirao na načinima potrošnje odnosno iskorištavanja resursa te efikasnosti u procesima korištenja i proizvodnje resursa, odnosno upravljanja otpadom i ostacima od korištenja i proizvodnje ostao je rezerviran češće za kružnu ekonomiju koja je i jedno od glavnih područja EZP-a pod nazivom kružno gospodarstvo. Kružna ekonomija traga za rješenjima koja osiguravaju rast i prosperitet, ali uz smanjenje potrošnje prirodnih resursa i degradacije okoliša.

Danas je putovanje otišlo nekoliko koraka dalje pa je zelena ekonomija, prema UN-u, uz to što može „učiniti društva i ljudi više otpornima za vrijeme tranzicije koja će biti pravedna i uključujuća za sve“ istovremeno i jedna od aktivnosti koja osigurava „sistemski pomak prema više održivoj ekonomiji“ koji nam je nužan nakon nezapamćene globalne društveno-ekonomskog COVID-19 krize (UN, 2020). Zato govorimo o slabom, jakom i transformativnom modelu zelene ekonomije koji se najviše razlikuju po njihovom odnosu prema nužnosti ekonomskog rasta kroz BDP i određivanju pojma u okvirima resursne efikasnosti ili i socijalne pravednosti i uključivosti (Georges, Maslin and Poessinouw, 2017). Danas je sve više onih koji smatraju da, ako je nekad možda i bilo obilježeno tehnološkim inovacijama, efikasnim korištenjem resursa, čistijim oblicima proizvodnje, danas zeleno poduzetništvo ide dublje, dalje i duže od usko gledano tehnološkog aspekta poslovnog ciklusa.

Danas zeleno poduzetništvo predstavlja novi pogled na svijet i našu ulogu u njemu, kulturu baziranu na brizi za cjelokupni životni krug ili ciklus nekog proizvoda i cijelo vrijeme pazi na utjecaj prema društvenoj razini. Možemo čak reći da je ta promjena razmišljanja i svjetonazor koji je svjestan povezanosti na našem planetu uvjet za uspješnu realizaciju i primjenu dokumenata kao što je Europski zeleni plan.

To je onda na tragu definicije zelene ekonomije Green Economy Coalition (koalicije neprofitnih građanskih organizacija, sindikata i drugih grupa koje pristupaju zelenoj ekonomiji više iz aktivističkog pristupa i odozdo) koji je smatraju „otpornom ekonomijom koja pruža bolju kvalitetu života za sve u okvirima ekoloških ograničenja planeta“ (UNDESA, 2012).

Koju god definiciju ili pristup zelenoj ekonomiji odabrali, zeleno poduzetništvo ima ulogu alata za primjenu takve ekonomije. Zeleno poduzetništvo je ekonomija u praksi. Međunarodna organizacija za rad (ILO, 2014) smatra kako je zeleno poduzetništvo rasadnik za pokretanje i vođenje poslovnih projekata zelene ekonomije tako što osigurava, u skladu sa svojim vrijednostima i ciljevima koncepta, određene proizvode i usluge. Dodatno teži unaprjeđenju tehnoloških procesa prilikom proizvodnje, na tržištu promovira zelene proizvode i usluge te samim time stvara poslove u sektoru. Ovdje se ističe i kako možemo definirati zeleno poduzetništvo pomoću dva pogleda na ekomske aktivnosti; jedan koji se fokusira na konačni proizvod (robe i usluge) i drugi koji se fokusira na sam proces proizvodnje odnosno proces neke ekomske aktivnosti. Vrlo često se u stvarnosti spašaju ta dva pogleda. Primjerice, ekološki turizam je usluga, ali uključuje svog korisnika i u proces kreiranja te ekomske aktivnosti tako što korisnik/odgovorni turist sudjeluje u korištenju te usluge.

Za potrebe Studije važno je izdvojiti praktične primjere zelenog poduzetništva upravo u skladu s ranije navedenom definicijom, poduzetništvom koje stvara uvjete za veću kvalitetu života ljudi bez ugrožavanja ekosustava i nosivog biokapaciteta našeg planeta.

Predstaviti ćemo primjere dobre prakse koji nas mogu inspirirati u Hrvatskoj, koji na efikasan način koriste resurse i smanjuju njihovo ukupno iscrpljivanje. Navodimo primjere koji su prisutni u ruralnim područjima, koji imaju u sebi sjedinjene aktivne javne politike, odgovorne i vizionarske poslovne aktivnosti i građane koji su svjesni izazova koji stoji pred nama i podržavaju primjenu zelene ekonomije kroz poduzetništvo. Europski Odbor regija je izdvojio 200 najboljih projekata za prezentirati smisao, ciljeve i korist od implementiranja EZP-a. Hrvatska na tom popisu ima osam projekata u trenutku pisanja Studije. Svi projekti, osim jednog koji se tiče edukacije o pravilnom zbrinjavanju i gospodarenju otpadom, odnose se na područje energetike pri čemu se investira u korištenje obnovljivih izvora energije ili se provode projekti energetske učinkovitosti.

Ovdje predstavljamo projekte koji su primjenjivi i korisni za ruralni prostor u Hrvatskoj, pogotovo u kontekstu razvoja zelenog poduzetništva. Pri tome ne mislimo samo na teritorijalnu bliskost nego i na projekte koji su primjenjivi i pristupačni za Hrvatsku. Primjerice, smatramo kako nema previše smisla promovirati projekte s investicijama u iskoristavanje energije vodika, jer se u ovom trenutku radi o izrazito zahtjevnim projektima s potrebom za velikim financijskim investicijama.

Hrvatska može učiniti puno snažnije i dalekosežnije iskorake u svojem oporavku i zelenoj tranziciji u drugim područjima i s manjim finansijskim teretom što je važno s obzirom na ekonomske razmjere krize uzrokovane COVID-19 virusom. Projekti koje navodimo mogu biti zanimljivi svjetionici prema ostvarivanju zelenog plana za Hrvatsku.

Zeleni novi plan za Oksitanije, obnova našeg socijalnog modela (Francuska)

Radi se o projektu uključivanja građana u razgovore o post-COVID-19 vremenu i izlascima iz krize. Cilj je na participativan način stvoriti uvjete za veću otpornost regije na klimatske promjene uz oporavak ekonomije i poštivanje socijalne pravednosti. Jedan od prvih koraka u tom smjeru je razvoj prehrambenog sustava temeljenog na konceptu kratkih lanaca opskrbe s ciljem osiguranja zdrave hrane za građane odnosno dostojanstven život za proizvođače hrane. Regija je pripremila izračun društvenog utjecaja i koristi kako će na svojih uloženih 24 milijuna eura tijekom dvije godine dobiti povratnu korist u vrijednosti od 75 milijuna eura.

Ekocentar Čunovo, eko centar pored Bratislave (Slovačka)

Ekocentar Čunovo je obnovljeno vlastelinsko imanje koje je pretvoreno u edukacijski centar za zaštitu okoliša i jačanje svijesti građana o očuvanju prirode. U eko centru se razvija prekogranična suradnja, odgovorni turizam i usluge. Djeluje i kao primjer javno-civilnog partnerstva između različitih razina nositelja vlasti i neprofitne organizacije koja vodi centar. Imanje originalno potječe iz 18. stoljeća pa će njegova obnova doprinijeti i očuvanju kulturne baštine i vrijednog nasljeđa iz arhitekture.

Urban Soil 4 Food, Maribor (Slovenija)

URBAN SOIL 4 FOOD je integrirani sistem recikliranja biološkog otpada. Koristi se sav prirodni otpad od gradskih usluga (održavanje parkova i travnjaka, materijal koji ostane nakon raznih iskapanja...). Cilj je kroz metode kompostiranja proizvesti kvalitetan humus i tlo za potrebe grada u proizvodnji hrane i parkovima, krajobraznoj arhitekturi i ozelenjivanju. Cilj projekta je da grad ne uvozi tlo kao resurs, već da ga stvara na svom području od svojeg „otpada“ potičući tako kružnu ekonomiju. Kroz projekt se stvaraju i četiri gradska vrta i pilot projekt za proizvodnu urbanog tla. Vrlo je lako uključiti u ovaj proces i poljoprivrednike koji su blizu gradu te staviti njih na poziciju da su završna adresa humusnog recikliranog tla.

The LIFE Agromitiga, Andaluzija (Španjolska)

Četverogodišnji projekt koji intervencijama i održivim dizajnom na 35 farmi na jugu Španjolske i 3 partnerske u drugim mediteranskim zemljama stvara uvjete za niskougljičnu poljoprivrodu prateći kroz 24 mjere/indikatora doprinos aktivnosti europskoj opredijeljenosti ka klimatskoj neutralnosti. Glavni cilj projekta je osigurati pohranu ugljika

u tlo kako bi ono bilo vitalno i plodno kroz metode gdje se tlo ne okreće, rotacijom usjeva prilikom sadnje, pokrivanjem barem trećine površina s trajnim biljnim pokrovom. Prati se dvostruka korist projekta; veće bogatstvo ugljika u tlu te manja emisija stakleničkih plinova od poljoprivrednih aktivnosti.

Razvoj projekta i napredak u pohranjivanju se prati preko aplikacije za mobilne uređaje, a kontinuirano u trajanju projekta prati se i usporedba postignuća farmi na kojima se provode aktivnosti sa stanjem na konvencionalnim farmama. Benefiti koje projekt namjerava ostvariti su zaista fascinantni: fiksiranje 68.000 tona ugljika u godišnjim biljkama i 61.600 tona u stablašicama, smanjenje 13.380 tona CO₂ emisija, ušteda energije od 30%, goriva za mehanizaciju za polovicu, a rast energetske produktivnosti za 50%, smanjenje erozije tla za 90%, a ispiranja tla za 70%, povećanje od čak 1 milijun hektara površine pod poljoprivredom koja na ovakav način čuva tlo i stvara plodne uvjete. U sve aktivnosti bit će ukupno uključeno preko 4.000 poljoprivrednika.

LIFE ReNatural NZEB, Extremadura (Španjolska)

The LIFE ReNatural NZEB projekt temelji se na korištenju prirodnih i recikliranih materijala za izgradnju stambenih, javnih ili poslovnih objekata gotovo nulte emisije s izrazito malim ugljičnim otiskom. Projekt ima i istraživačko-znanstvenu komponentu te će se provoditi laboratorijsko testiranje svih korištenih materijala na njihovu izdržljivost, provodljivost topline, otpornost na požare, utjecaj insekata i druge bitne karakteristike. Samo testiranje će se provoditi i na, za potrebe projekta izgrađenoj kući, Construction Innovation and Quality Centre (EDEA-CICE) kako bi se uvidjela funkcionalnost prirodnih i reciklirajućih materijala u stvarnim uvjetima. Pogodnost ovakvih održivih materijala u graditeljstvu će se pratiti i kroz četiri objekta koji se planiraju graditi koristeći različite materijale te inovativne metode gradnje i dizajna. Uključene su i javne potrebe i socijalna prava karakteristična za razumijevanje pravedne tranzicije pa će stoga u sklopu projekta od četiri izgrađena objekta čak tri biti stambeni blokovi za osobe u socijalno teškoj situaciji, a četvrti objekt je renovacija objekta javne namjene. Radi se o izrazito važnom projektu koji može inspirirati za više područja zelenog plana, a samo građevinarstvo spada u sektor s jednim od najvećih utjecaja na okoliš u EU pa će ovaj projekt prikazati na koji način se ovdje može prakticirati kružna ekonomija.

Vinogradi za toplinu (Katalonija, Španjolska)

Projekt je lociran u jednoj od najvažnijih vinarskih područja u Španjolskoj oko područja gradića Vilafranca del Penedès. Ovdje je poseban, uz sami sadržaj, i partnerski konzorcij jer se sastoji od zadruge proizvođača vina (COVIDES), klastera aktera uključenih u sektor vinarstva i jednu inicijativu za socijalnu zadrugu (NOU VERD). Radi se o velikom području, 28.000 hektara vinograda, gdje posluje 5.800 vinara s dugom tradicijom uzgoja loze i proizvodnje vina. Lokalni sustav za grijanje se transformira kako bi, kao biomasu, mogao koristiti ostatke od procesa proizvodnje vina čime cijela regija ima finansijsku korist kroz kružnu ekonomiju, ali i smanjenje otpada i lokalnog zagađenja te veću otpornost na utjecaj klimatskih promjena. Time i mjesto Vilafranca postaje primjer dobre prakse za iskorištavanje poljoprivredne biomase u ruralnim područjima Europe.

Priručnik o kružnoj ekonomiji za škole, Oulu (Finska)

Naveli smo ranije kako je EZP jedan od najvećih i najdalekosežnijih razvojnih planova uopće. Samim time stvara i dosta nepoznanica, pogotovo kako realizirati neke ideje i koncepte u praksi. U skladu s tom činjenicom, pored jasne i transparentne komunikacije o ciljevima i potrebnim aktivnostima za uspjeh Plana, bit će iznimno važno raditi na edukaciji i jačanju know-how vještina. Potrebno je provesti i transformaciju obrazovnih programa kako bi mogli podržati razvoj novih znanja i tehnoloških inovacija, istraživačkih eksperimentata i rješenja koja će biti prezentirana kao alati za uspjeh zelene tranzicije. Grad Oulu u Finskoj je prijavio čitav niz projekata kao podršku Europskom zelenom planu, ali ideja s priručnikom o kružnoj ekonomiji odnosno kružnom gospodarstvu se zaista izdvaja od ostalih predloženih projekata u bazi. Priručnik je zamišljen kao materijal koji poučava ne samo teorijski o kružnoj ekonomiji, već i prezentira praktične i primjenjive ideje za implementaciju kružne ekonomije, primjere dobre prakse, savjete za suradnju između bitnih dionika, bazu materijala pogodnih za korištenje u kružnom gospodarstvu, lokalne aktere koji su dobri reprezententi kružne ekonomije i koje učenici mogu posjetiti kako bi dobili uvid u pravo stanje stvari i realan život. Na taj način grad Oulu se priprema za budućnost i stvara temelje za svoj dugoročni uspjeh u življenu kružnog gospodarstva s osnaživanjem i ulaganjem u buduće generacije koje će jednog dana biti nositelji lokalne primjene zelenog plana. Ovakvim projektom se uključuju i građani u sam proces jer se povećava komunikacija o područjima iz EZP-a te ih se priprema za veliku transformaciju koja nam slijedi. Time ta transformacija postaje jasnija i privlačnija, uz educirane i osviještene ljudi o njoj.

Razvoj zelene javne nabave Gabrovo (Bugarska)

Ovo je primjer poticaja uključivanja zelene javne nabave kao održivog alata za efikasno korištenje resursa. Radi se detaljan razvojni plan grada s javnim politikama koje uključuju ekološki i socijalni pristup u postupcima javne nabave. Najviše se ulaže u znanje i kapacitete lokalne samouprave i njezinih djelatnika kako bi mogli prilikom provođenja postupaka javne nabave znati uključiti, prepoznati i ocijeniti prijave koje u sebi imaju eko-so-

cijalnu komponentu. Tijekom trajanja projekta organizirat će se edukacije o jačanju svijesti građana o koristima kružne ekonomije te će se prilikom ugovaranja projekata javne nabave pratiti njihovi ekološki i ekonomski učinci. Vrijedi izdvojiti kako se i ovdje primjenjuje participativni pristup te su na pripremama razvojnog plana sudjelovali, uz predstavnike lokalne samouprave i gradskih institucija, i predstavnici obrazovnih i kulturnih institucija, lokalnog poslovnog sektora, civilnog društva te državnih agencija. Konačni cilj je ostvariti udio od 25% zelenih javnih nabava u ukupnom broju do 2022. godine.

Ovi primjeri su izabrani kao najbolji, odnosno najprimjereniiji za ruralni prostor Hrvatske, a nalaze se na listi 200 najboljih primjera podrške ciljevima Europskog zelenog plana koje su dostavile članice Europskog odbora regija (2020). Naveli smo i za koja područja Europskog zelenog plana se vezuju direktno. Oni su nam i prijeko potrebni jer su inovativni i razvojni, doprinose kvaliteti života i potiču građane na veće sudjelovanje u javnom životu, a odnose se održivo prema lokalnim i globalnim ekosustavima. Vrlo je važno istaknuti da svi primjeri zahvaćaju nekoliko područja iz EZP-a jer se kroz umreženost i međusobno nadopunjavanje postižu veći i dugoročniji efekti prema održivosti. Primjerice, u Oksitaniji kombiniraju kratke lance opskrbe kao dio svog razvojnog plana prema zelenoj tranziciji, a u čemu ravnopravno sudjeluju građani. Značajan nglasak na participaciju i komuniciranje prema javnosti ima edukativni projekt u finskom Oulu s priručnikom o kružnoj ekonomiji.

Veće korištenje zelene javne nabave je prevelika nepoznanica u Hrvatskoj, a s obzirom da je prema statističkim podacima prošle godine udio ukupne vrijednosti javne nabave bez PDV-a u BDP-u iznosio čak 16,46%, jasno nam je kakav se potencijal ovdje nalazi za podršku ciljevima iz zelenog plana. Projekti koji se nalaze u sektoru hrane ovdje su logično stavljeni s obzirom na potencijale prehrabnenog sektora u Hrvatskoj i njegovu važnost za ruralni prostor. Priče koje smo predstavili zaista nas mogu inspirirati i potrebne su Hrvatskoj, neovisno govorimo li o pohranjivanju ugljika u tlu s obzirom koliko su nam tla kisela i jalova, korištenju ostataka biomase s gradskih površina za proizvodnju humusa ili pretvaranje vinograda u reciklirajuće i energetski održive prostore kroz ponovno uporabu ostataka u ovoj grani poljoprivrede. Projekt ReNatural NZEB može ruralni prostor Hrvatske od Like do Slavonije pretvoriti u mjesta proizvodnje prirodnih materijala za gradnju ili u svrhu povećanja energetske efikasnosti kroz izolaciju. Balirana slama, celuloza, konoplja i zemlja samo su neki od prirodnih materijala koji su sveprisutni u kontinentalnom dijelu Hrvatske i mogu postati odličan resurs i za nove sektore kao što je ekološko ili prirodno graditeljstvo.

Uz to što Hrvatska zaostaje u primjeni zelene javne nabave ili u edukaciji o kružnoj ekonomiji za mlade, nekim pričama koje smo predstavili možemo pridružiti također inspirativne primjere dobre prakse kod nas.

Udruga Zeleni Osijek već godinama uspješno razvija i vodi svoju Kuću u prirodi Zlatna greda koja je odlični primjer zelenog poduzetništva. Obnovljeno imanje na posebnoj lokaciji Parka prirode Kopački rit i Natura 2000 mreže istovremeno je mjesto poučavanja o zaštiti okoliša i očuvanja bioraznolikosti, ali i mjesto za aktivni odmor i odgovorni turizam, uživanje u tradicijskoj arhitekturi i lokalnoj hrani. Pustaru Zlatna greda je Ministarstvo kulture 2011. godine proglašilo zaštićenom kulturnom baštinom, a koliko je projekt vrijedan i koliko ga vrijedni ljudi vode dovoljno govori činjenica o pola milijuna eura koliko je do sada uloženo u obnovu, izgradnju i razvoj Zlatne Grede kroz brojne europske projekte, ali i one domaće financirane sredstvima Ministarstva turizma i Hrvatske turističke zajednice.

Drugi inspirativan primjer je **Shumska farma** smještena unutar Parka prirode Papuk koji je stvorila svoj kratki lanac opskrbe Made in Papuk te dostavlja jednom tjedno hranu uzgojenu bez pesticida od oko 30 lokalnih proizvođača kupcima u Zagreb. Trenutno opskrbljuju oko 100 obitelji svojom hranom. Ovdje je važno istaknuti kako bi velika većina tih proizvođača teško došla do tolikog broja kupaca u Zagrebu da se nisu udružili i „stavili pod istu kapu“. Razvili su svoj prepoznatljivi brend i garantiraju da je sva hrana proizvedena bez zagađivanja okoliša premda sami ističu da ne inzistiraju na certifikatu već na kvalitetnoj ekološkoj hrani. Posebno je vrijedno u ovom primjeru što je Shumska farma sa svojim kooperantima prisutna sa slavonskim proizvodima i delicijama ne samo kroz dostavu na kućna vrata individualnim kupcima, već su njihovi proizvodi prisutni i u nekim zagrebačkim restoranima.

Solarni krovovi Križevci

Zelena energetska zadruga (ZEZ) je najbolji primjer promoviranja, zagovaranja i prakse energetskog zadrugarstva u Hrvatskoj. Takav oblik udruživanja građana i njihovo preuzimanje odgovornosti za proizvodnju i potrošnju energije je dobro poznata stvar u mnogim zemljama EU-a. RESCoop mreže, čiji je ZEZ i član, je europska mreža energetskih zadruga koja okuplja 1.500 organizacija koje opskrbljuju ekološkom energijom svojih milijun članova i članica. ZEZ je u Hrvatskoj dobio veliku pažnju svojim projektom Solarni krovovi Križevci gdje je u suradnji s gradom pokrenuo javnu crowdfunding kampanju uključivanja građana u sufinanciranje izgradnje solarne elektrane na krovu javne gradske institucije. Njihov slogan i misao vodilja je dati energiju građanima u ruke te možemo reći kako su u Križevcima upravo to i ostvarili i to na nekoliko lokacija i kroz nekoliko projekata nakon ovog prvog gdje su u svega 10 dana od građana skupili potreban iznos investicije. Građani ulagači zadrugari dali su iznos koji će im se kroz 10 godina vratiti s kamatom od 4,5%, a grad je dobio solarnu elektranu na krovu upravne zgrade Razvojnog centra i tehničkog parka Križevci i Gradske knjižnice snage 30 kWh uz godišnju uštedu od 36.000,00 kuna godišnje. Zanimljivo je što su ovo sve ostvarili bez korištenja državnih poticaja za obnovljive izvore energije kroz feed-in tarife. Ovo je odličan primjer, ne samo energetske tranzicije i kretanja Hrvatske prema klimatskoj neutralnosti, nego i posebno participacije građana i njihovom prelasku u aktivne sudionike društvenih promjena.

Možemo zaključiti ovo poglavlje s konstatacijom kako bilo koja država koja na ozbiljan i dugoročan način želi razvijati svoje zeleno poduzetništvo mora ispuniti tri uvjeta:

1. Podrška kulturi zelenog poslovanja

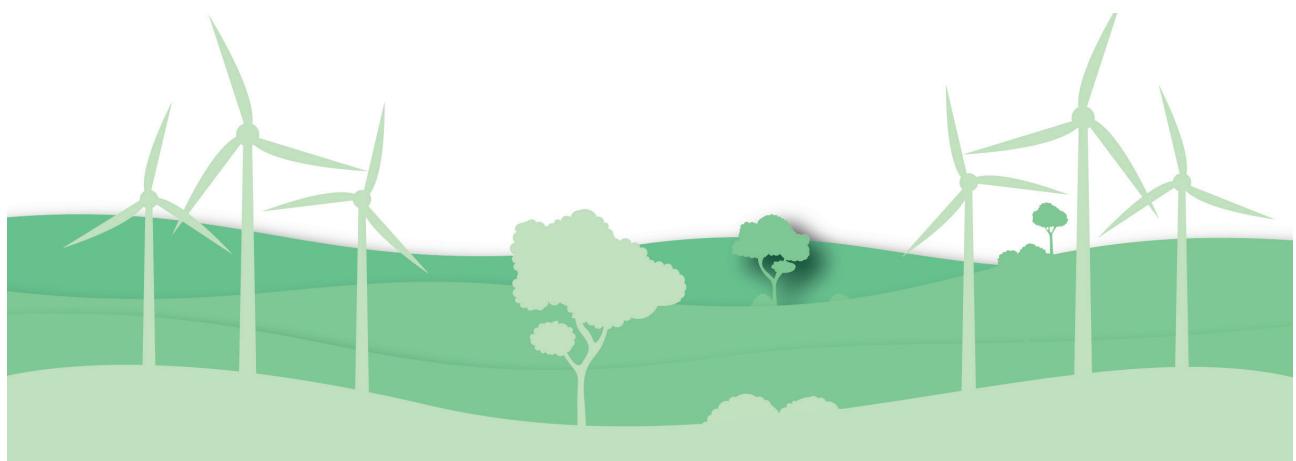
Nema razvoja kulture bez razvijenog obrazovnog sustava na svim razinama koji educira svoje korisnike o važnosti zelenog poduzetništva. Ovdje se radi o dugoročnom ulaganju u ljude, u znanje i vještine mladih ljudi kako bi razumjeli uzroke današnjih ekoloških problema, te kako bi bili u stanju na kreativan i inovativan način pronaći rješenja pomoći poduzetničkih ideja. Drugi važan smjer za razvoj kulture koja podržava zeleno poslovanje je javno mnjenje koje treba biti informirano o svim izazovima, ali i višestrukim koristima koje nam zeleno poduzetništvo osigurava.

2. Stvoriti legislativni okvir i proaktivne javne politike

Možemo sa sigurnošću reći da neće biti razvoja zelenog poduzetništva ili će biti ograničen u državi koja nema kreiran podržavajući pravno-legislativni i institucionalno-politički okvir za razvoj. Javne politike, zakoni i pravilnici, finansijska podrška i investicije u proizvodnju i tržište, porezne olakšice, zelena javna nabava i podrška start-up poduzećima u sektoru zajedno predstavljaju skup aktivnosti i procesa nužnih za razvoj zelenog poduzetništva.

3. Jačanje kapaciteta

Sami zaposlenici i menadžeri poduzeća iz sektora zelenog poduzetništva trebaju se educirati općenito o poduzetništvu kako bi bili u stanju doprinositi ili voditi svoja poduzeća. Različiti treninzi su usmjereni na naše potrebe ovisno jesmo li tek započeli s realizacijom naše poslovne ideje, trebamo li određena poboljšanja u poslovanju ili idemo u širenje poduzetničkih aktivnosti. Na takvim treninzima iz zelenog poduzetništva uči se o upravljačkim i liderskim znanjima te know-how menadžmenta, inovacijama u poslovanju i upravljanju ljudskim resursima, marketingu i kulturi organizacije koja je kadra ekološke izazove pretvoriti u razvojne potencijale i nova poslovna rješenja.

5. Mogući utjecaj Europskog zelenog plana na ruralni prostor Hrvatske

“The future of rural Europe can only be shaped locally. The public consultation will lead to a new strategy and vision for rural Europe in 2040 from and by rural people.”

Ursula von der Leyen, President of the European Commission

5.1. Što ruralni prostor Hrvatske može očekivati od zelene transformacije?

Europski zeleni plan je možda posljednji vlak za Hrvatsku da uhvati priključak barem srednje razvijenim zemljama EU-a s obzirom na svoju poziciju na ljestvicama ekonomске i društvene razvijenosti. Hrvatska je u EU-u pretposljednja po razini razvijenosti, odnosno pretposljednja po razini BDP-a po stanovniku korigiranim kupovnom moći. Može se reći i kako nam taj niski start može postati komparativna prednost, odnosno poslužiti za pravu primjenu održivog razvoja i ispunjavanje cijeva iz EZP-a. Naime, u Hrvatskoj je uništen značajan dio tzv. „prljavih“ industrija uslijed pretvorbe i tranzicije kroz koju je zemlja prošla iz jednog političko-ekonomskog sustava u drugi te kao posljedica raznih razaranja i agresije. Danas se spominje Fond za pravednu tranziciju u okviru Europskog zelenog plana koji bi trebao pomoći regijama u EU-u ovisnima o „stariim industrijama“ i fosilnim gorivima te je za očekivati kako će upravo takvim područjima biti najveći izazov učiniti iskorak prema novoj zelenoj tranziciji 21. stoljeća. Hrvatska će kroz EZP i kroz plan za oporavak od COVID-19 krize EU Sljedeće generacije imati veliku priliku koja se pruža u rijetkim slučajevima, a to su ogromna investicijska sredstva koja je potrebno investirati u konkretne projekte i područja. U tom procesu imat ćeemo najveći izazov nadići vlastite nedostatke ili slabosti od kojih smo neke već spomenuli u poglavljju gdje je predstavljen EZP, a ovdje ih je potrebno naglasiti u kontekstu utjecaja Plana na ruralni prostor Hrvatske.

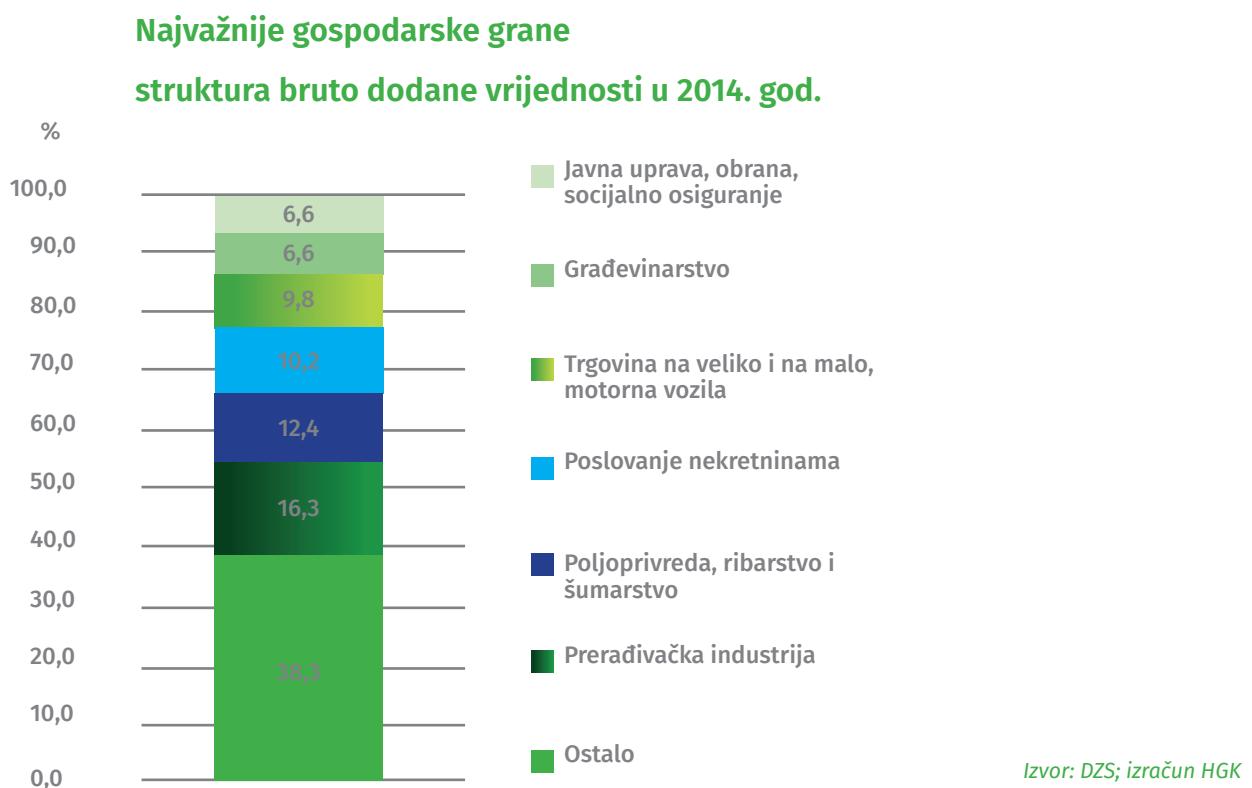
S obzirom na to da, prema svim europskim statistikama, Hrvatska sve više zaostaje za većinom zemalja EU-a možemo konstatirati kako naš ruralni prostor zaostaje još više i na razini EU-a i na razini naše države. Znači, naš ruralni prostor nazaduje po mnogim parametrima i indikatorima koji se mjere prilikom ocjenjivanja razvijenosti ili kvalitete života nekog područja, a radi se o prostoru koji nazaduje u zemlji koja se nalazi na zadnjim mjestima tih istih parametara i indikatora. Istovremeno je to prostor koji Hrvatskoj omogućava da na mnogim drugim ljestvicama i popisima zauzima visoka mjesta. Naš ruralni prostor je neupitan izvor značajne bioraznolikosti i očuvanosti te kvalitete ekosustava. Prema zadnjem izvještaju o ekološkom otisku biokapacitet Hrvatske iznosi velikih 3 globalnih hektara (gha) po stanovniku. Ukoliko to usporedimo sa svjetskim biokapacitetom po stanovniku

koji iznosi 1.7gha, vidimo koliko se svakom stanovniku Hrvatske pruža veliki resurs za podržavanje svojeg životnog stila i osiguranje društvene dobrobit. Inače, u stručnoj literaturi biokapacitet se naziva i „ekološkom zaradom“ pa s obzirom na stupanj ekonomske i društvene razvijenosti u Hrvatskoj, možemo zaključiti kako mi tu „ekološku zaradu“ rasipamo, ne koristimo uopće ili još gore, koristimo na krivi način. Hrvatska u tom smislu, a posebno naši ruralni prostori, žive u svojevrsnom vakuumu održivog razvoja kao prostor nevjerojatnih potencijala koji ostaju neiskorišteni ili čak postaju sami sebi glavna prepreka. Zato kod nas sve više postaje uvriježeno mišljenje da je život u ruralnim prostorima nešto, ako ne pogrdno, onda bar ne simpatično i poželjno, umjesto da su nam ruralni prostori jedan od temelja održivog razvoja – tu je naš biokapacitet i bioraznolikost, tu se proizvodi hrana, tu su obnovljivi izvori energije i resursi.

Pogledajmo na nekoliko primjera gdje se zorno vidi taj raskorak između potencijala i trenutne situacije. Prema analizi kretanja BDP-a i izvještaju Hrvatske gospodarske komore (2019), najmanju razinu proizvodnje roba i usluga u 2016. godini ostvarile su tri županije: Virovitičko-podravska, Požeško-slavonska i Ličko-senjska županija. One su zajedno ostvarile tek 2,9% ukupnog BDP-a Hrvatske. Gledajući s kraja, dalje na toj listi slijede: Vukovarsko-srijemska, Sisačko-moslavačka, Bjelovarsko-bilogorska, Brodsko-posavska i Osječko-baranjska županija. Upravo su to županije koje pokrivaju najveći udio ruralnog prostora Hrvatske. Vrlo je jasno iz podataka koji mijere Indeks razvijenosti prema jedinicama samouprave da bi se pri kraju ljestvice razmjene roba i usluga našli i mnogi ruralni prostori jadranskih županija, ali kada se gleda kretanje na županijskoj razini onda im njihovi priobalni prostori, na kojima se ostvaruju veliki prihodi od turizma, popravljaju ukupnu statistiku.

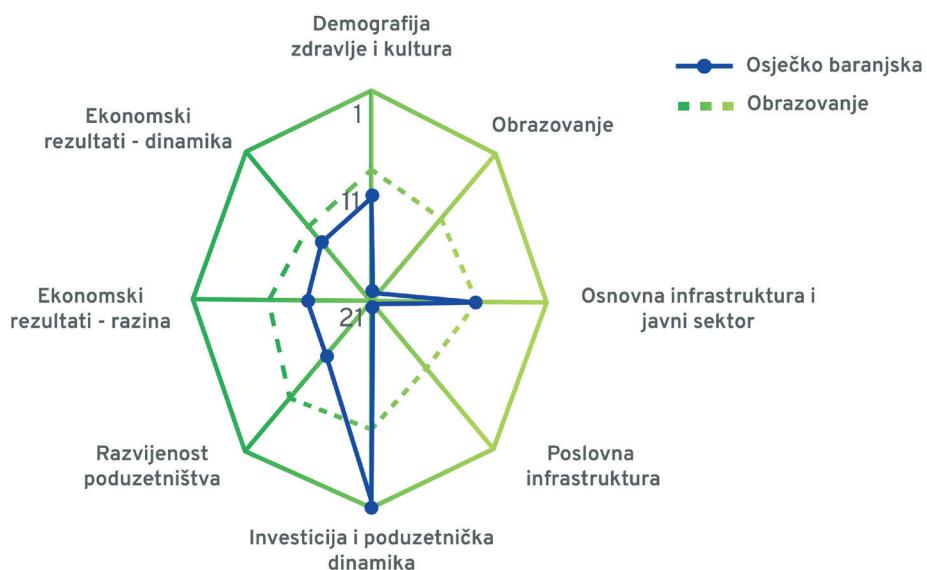
Kada se gleda karta potpomognutih područja, onih kojima je indeks razvijenosti manji od 75% odnosno od 50% državnog prosjeka, možemo ih pratiti u pravilu upravo po ruralnim prostorima ranije spomenutih županija. To nam je i važnije istaknuti s obzirom da je Indeks razvijenosti kompozitni pokazatelj koji se sastoji od zbroja postignuća nekoliko razvojnih pokazatelja, a to su: prosječnog dohotka po stanovniku, prosječnih izvornih prihoda po stanovniku, prosječna stopa nezaposlenosti, opće kretanje stanovništva, stupanj obrazovanosti stanovništva (tercijarno obrazovanje) i indeks starenja. Svi ovi pokazatelji nam govore o izrazitoj regionalnoj razvojnoj nejednakosti u Hrvatskoj, a to znači i kvaliteti života prosječnog stanovnika. Ruralni prostori su prema tim pokazateljima uvijek u lošoj poziciji, unatoč Strategiji regionalnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje do kraja 2020. godine (Vlada RH, 2017) i Programu ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014. - 2020. (Ministarstvo poljoprivrede, 2014).

Ukoliko pratimo proizvodnu strukturu, odnosno strukturu bruto dodane vrijednosti (BDV) po županijama, vidimo kako je u slavonskim županijama od djelatnosti koje najviše doprinose BDV-u najviše prisutna prerađivačka industrija, a vrlo visoko i poljoprivreda, ribarstvo i šumarstvo. Uzmimo, na primjer, Osječko-baranjsku županiju koja nam je dobro pozicionirana za analizu – nalazi se u središnjem dijelu Indeksa razvijenosti na 13. mjestu od svih županija. Pogledajmo na sljedećoj slici njezine najvažnije gospodarske grane prema strukturi bruto dodane vrijednosti.

Broj zaposlenih u djelatnostima po sektorima slijedi sličnu putanju jer je daleko najveći broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji, a zatim slijedi obrazovanje i sektor trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikla.

Prema razini konkurentnosti OBŽ stoji nešto bolje i nalazi se na 11. mjestu. Razina konkurentnosti predstavlja poredak županija kroz analizu njihovih postignuća u sljedećim područjima: demografija, zdravlje i kultura; obrazovanje; osnovna infrastruktura i javni sektor; poslovna infrastruktura; investicije i poduzetnička dinamika; razvijenost poduzetništva; ekonomski rezultati – razina; ekonomski rezultati – dinamika (Singer i Gable ur., 2014). Pogledajmo prikaz za OBŽ:

Vidimo da su u području investicija i poduzetnička dinamika te osnovna infrastruktura i javni sektor ostvareni izrazito visoki rezultati, ali ukupan rezultat kvare postignuća u području obrazovanja i poslovne infrastrukture.

Možemo reći da su svi ranije navedeni problemi naših ruralnih prostora međusobno povezani, pri čemu je regionalna razvojna nejednakost posljedica tih isprepletenih problema. Depopulacija čitavih prostora, što zbog negativnog prirasta stanovništa i sve većeg udjela starijih osoba u odnosu na ukupnu populaciju, što zbog odlaska stanovnika koji imaju određenu stručnu spremu, posebno onih mlađe dobi, veže na sebe daljni pad obrazovnog sustava iza čega slijedi nedostatak radne snage što utječe na uspjeh cjelokupne ekonomije nekog prostora odnosno na kvalitetu života. U jednom trenutku se to pretvara u začarani krug pa regionalna nerazvijenost počinje perpetuirati samu sebe i počinje još više generirati nabrojene probleme. Zato je za bavljenje ovim nacionalnim izazovom, važno izaći iz pozicije žrtve i milostivog udjeljivanja pomoći ljudima u ruralnim prostorima, već pristupiti ruralnim prostorima kao onima koji u mnogim područjima zaista mogu i trebaju biti nosioci održivog razvoja.

Oni to neće biti u novog industriji, IT sektoru ili drugim poduzetničkim granama koje nastaju u urbanim centrima i tu im je prirodno okruženje, ali definitivno trebaju biti temelji održive proizvodnje hrane, odgovornog gospodarenja ekosustavima i resursima za energetske potrebe te područje razvoja turizma i provođenja slobodnog vremena koji je posljedica ranije spomenutih aktivnosti. Zato je Europski zeleni plan savršena prilika i rijetko viđen alat za transformaciju odnosa prema ruralnim prostorima u Hrvatskoj, ali i načina upravljanja složenim razvojnim procesima kakvi su trenutno prisutni.

EZP možemo doživjeti kao još jednu ambicioznu strategiju razvoja na razini EU koja će nam donijeti neke novce i natjerati nas na „pospremanja“ i pomake koje zelene politike obično traže. No, prije nego krenemo u njegovu primjenu, potrebno je pospremiti svoju kuću i napraviti pomake u sljedećim točkama koje koče održivi razvoj Hrvatske:

- *Neusklađeni dokumenti EU, nacionalne, područne i lokalne razine*
- *Nedovoljna koordinacija između ključnih institucija na nacionalnoj razini, odnosno nedovoljno učinkovita struktura koordinacijskog mehanizma*
- *Nedostatak ljudskih kapaciteta (prema kriteriju stručnosti) potrebnih za programiranje, provedbu i koordinaciju provedbe EZP*
- *Nedostatna nacionalna sredstva potrebna za strateška ulaganja posebno u inovacijama i obrazovanju te nedovoljno razrađeni i dostupni razni finansijski instrumenti*
- *Praćenje provedbe europskog semestra u RH*

Još nam naši koraci mogu biti jasniji ako slikovito grupiramo područja primjene EZP-a i njihovog mogućeg utjecaja na ruralni prostor u Hrvatskoj.

Područja primjene	Mogući utjecaji na ruralni prostor	
	POTICAJNO / PRILIKE	PRIJETNJE / RIZICI
KLIMATSKE PROMJENE	<ul style="list-style-type: none"> • Investicije u mjerne adaptacije • Još uvijek relativno zadowoljavajući klimatski uvjeti 	<ul style="list-style-type: none"> • Nerazumijevanje utjecaja klimatskih promjena na čitav niz sektora • Ranjivost prirodnih ekosustava na utjecaj klimatskih promjena
ENERGETIKA	<ul style="list-style-type: none"> • Raznolikost i teritorijalna rasprostranjenost obnovljivih izvora energije • Opredjeljenje EU-a za investicije u OIE 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljna stabilnost investicijskog okruženja može usporiti ulaganja kao i mogućnost korištenja EU sredstava
INDUSTRIJA I KRUŽNO GOSPODARSTVO	<ul style="list-style-type: none"> • Rast zainteresiranosti za kružno gospodarstvo • Otvorenost za nove ideje i start-up poduzeća među mlađim generacijama 	<ul style="list-style-type: none"> • Neujednačena distribucija kapaciteta za recikliranje • Slaba razina inovativnih potencijala u industrijskom sektoru • Nedovoljno iskustva i primjenjivog know-how znanja u kružnoj ekonomiji

Područja primjene	Mogući utjecaji na ruralni prostor	
GRAĐEVINARSTVO	<ul style="list-style-type: none"> • Veliki potencijali za proizvodnju raznih prirodnih materijala • Razvijen građevinski sektor – adaptacija na nova znanja i metode gradnje 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatni izvori finančiranja za energetsku obnovu zgrada • Prevelike potrebe za energetsku obnovu zgrada u odnosu na kapacitete • Ruralni prostor nedovoljno obuhvaćen programima i kriterijima obnove
ZAŠTITA OKOLIŠA I BIORAZNOLIKOST	<ul style="list-style-type: none"> • Izrazito bogata bioraznolikost • Razvijen sustav Natura 2000 mreže zaštićenih područja 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljni kapaciteti sustava zaštite prirode • Nedovoljna integriranost zaštite okoliša u drugim strateškim dokumentima
POLJOPRIVREDA	<ul style="list-style-type: none"> • Ekološka i integrirana poljoprivreda • Kratki lanci prodaje • Povezivanje poljoprivrede i turizma 	<ul style="list-style-type: none"> • Depopulacija ruralnih krajeva i sve manji broj proizvođača hrane • Sve lošija kvaliteta tla • Nemogućnost pravedne tržišne utakmice između malih OPG-ova i velikih prodajnih lanaca • Nesklonost udruživanju i suradnji, zadružarstvu i osnivanju klastera među lokalnim proizvođačima hrane
MOBILNOST	<ul style="list-style-type: none"> • Povezivanje ruralnih prostora s gravitirajućim urbanim središtimi • Mogućnost financiranja preko EU fondova za unapređenje mobilnosti • Postojanje primjera dobre prakse koji se mogu unaprijediti i replicirati 	<ul style="list-style-type: none"> • Urbana mobilnost nedovoljno zastupljena u programskom i finansijskom fokusu • Slaba razvijenost javnog prijevoza oko gradskih središta posebno vlakova

Područja primjene	Mogući utjecaji na ruralni prostor	
ISTRAŽIVANJE, RAZVOJ I INOVACIJE	<ul style="list-style-type: none"> Umreženost znanstvenika s EU i svjetskim kolegama – suradnja na projektima 	<ul style="list-style-type: none"> Nedovoljna nacionalna ulaganja u istraživanje i razvoj, znatno ispod projekta EU
HORIZONTALNE TEME	<ul style="list-style-type: none"> Razvijanje svijesti da je za Hrvatsku EZP i Plan oporavka jedini izlaz iz krize Razvoj lokalnih sredina koje mogu biti primjeri uravnoteženog i održivog razvoja s visokom kvalitetom življenja 	<ul style="list-style-type: none"> Slaba razina koordiniranosti i upravljanja složenim razvojnim procesima među tijelima vlasti na svim razinama (nacionalno, regionalno, lokalno) Izrazita regionalna neuravnoteženost u razvoju Visoka razina nepovjerenja među građanima i prema institucijama te niska razina otvorenosti na promjene

Najlakše bi bilo reći da je rizika i prepreka puno, primarno zbog nespremnosti, nedostatka prethodnog i trenutnog dugoročnog planiranja i strateškog sagledavanja dugoročnih koristi. Jasno je da nećemo biti spremni na svim razinama i pravovremeno iskorititi sve prilike. No, unatoč nedostatnom kapacitetu za potpuno iskorištavanje EU fondova i prilika, u nastavku ćemo se baviti prilikama koje ne bi trebalo propušтati i onima koje i sami možemo stvarati.

Nezahvalno je izdvajati pojedina područja jer zaista pravu regionalnu ravnopravnost i manje razlike u životnim uvjetima i kvaliteti života potrebno je raditi na svim područjima EZP-a. No, isto tako jevažno učiniti prve korake, a njih je najbolje raditi u područjima za koje postoji ne samo potrebe, već i potencijali. Za Hrvatsku kao zemlju koja nije pretjerano ekonomski bogata, potencijali se u ovom kontekstu ogledaju i u razini finansijskih ulaganja. Primjerice, prilično je jasno da prave kvalitete života u ruralnim područjima neće biti bez ravnopravne i dostupne mobilnosti odnosno razvoja javnog prijevoza.

No, uz to što su investicije, primjerice u željeznički promet, izrazito finansijski zahtjevne, razumno je ići s koracima koji će ljudima osigurati ekonomsku održivost pa će se imati za koga uređivati javni prijevoz. Ukoliko bismo ulagali velika sredstva u sektor mobilnosti, a i dalje imali ruralne prostore s izrazitim trendom depopulacije, postavili bismo pitanje

za koga se unaprjeđuje kvaliteta i mogućnosti mobilnosti. Iz ovih razloga koje smo sada naveli izdvojiti ćemo tri područja nužna za ubrzanu primjenu EZP-a u ruralnim prostorima Hrvatske: proizvodnja hrane, proizvodnja energije i turizam.

A) PROIZVODNJA HRANE

Hrvatska je i dalje zemlja u kojoj potencijali proizvodnje hrane nisu iskorišteni. Ovdje jasno ne zagovaramo investicije u usjeve kojih već imamo dostatno, koji se previše subvencioniraju i koji zapravo i drže poljoprivrednu u zatvorenom krugu neefikasnosti i opadanja interesa. U Lokalnoj razvojnoj strategiji za razdoblje 2014.-2020 LAG-a Baranja ističe se kako je „najznačajniji prirodni potencijal područja LAG-a Baranja kvalitetno, nezaglađeno poljoprivredno zemljiste i tradicija u poljoprivrednoj proizvodnji (Vuković, 2019: 10). U Županijskoj razvojnoj strategiji Osječko-baranjske županije do 2020. godine istaknuto je kako „okosnicu razvoja gospodarstva Osječko-baranjske županije čine poljoprivreda i prateća industrija, posebno prerađivačka“ (ŽRS OBŽ 2020: 28) te kako ekološka proizvodnja treba biti strateško opredjeljenje uz povezivanje s ruralnim turizmom.

Mi u Studiji također u skladu s EZP-om ne zagovaramo niti jednu opciju proizvodnje hrane koja nije ekološka. Hrvatska treba donijeti novi Akcijski plan za razvoj ekološke poljoprivrede shvaćajući je u smislu agroekologije koja osigurava „transformaciju osporavanih i osiromašenih ruralnih područja u teritorije ponosnih seljaka“. To je upravo transformacija za koju smo ranije naveli da je nužna za Hrvatsku promjenu odnosa prema ruralnim prostorima, a ona se nadovezuje na koncept prehrambenog suvereniteta koji zagovara i okuplja održive modele proizvodnje hrane koji su povezani s lokalnom kulturom i identitetima te ekosustavima uvažavajući svačiju specifičnost i posebnost kroz isticanje važnosti povezanosti i umreženosti svih dijelova u cjelinu - globalnu mrežu života (bio)raznolikosti (Perényi et al., 2016). Potrebno je razviti cjelokupan ekosustav proizvodnje hrane.

Dakle, nije dovoljno educirati primjerice potencijalne interesente o prednostima i načinima proizvodnje u ekološkoj poljoprivredi, jer im to znanje neće puno značiti ukoliko nemaju pristup tržištu i ukoliko im se ne osigura podrška da proizvode lokalnim stanovnicima zdravu i pristupačnu hranu.

Ne samo da je za ruralne prostore nužno unaprijediti ekološke metode odnosa prema tlu i proizvodnji hrane, već je iznimno važno za dostojanstvo i kvalitetu života proizvođača u ruralnim prostorima učiniti to na solidaran i pravedan način. Zato je iznimno bitno realizirati programe i osigurati procese koji proizvođaču mogu pružiti fer cijenu za njegove proizvode i s kojima on može zasnovati dostojanstven i kvalitetan život. To se najbolje ostvaruje kroz sustav solidarnih kratkih lanaca opskrbe gdje nije samo bitna udaljenost od konačne točke konzumacije hrane, već je bitno i na koji način se odnosimo prema proizvođaču hrane te koliki on iznos dobiva od krajnje cijene za neki proizvod.

Agroekologiju i kratke lanci opskrbe možemo smatrati „okosnicom politike održivih prehrambenih sustava i postizanja ciljeva održivog razvoja do 2030. godine“ (EGSO, 2019: 3).

Solidarni kratki lanci opskrbe omogućuju nam i primjenu EZP područja „Ne zapostaviti nikoga“ jer u njima ravnopravno sudjeluju i mali farmeri, mali proizvođači koje se inače tjeraju iz ove priče pod parolama da nisu konkurentni i efikasni na tržištu. Dodatnu podršku će dobiti i novim zakonom o zadrugama koji će u skladu s najboljim praksama iz zemalja EU-a biti podržavajući i pored kojeg će se javne politike i institucionalni okvir prema zadrugama promijeniti prema pravom razumijevanju njihove šire društveno-ekonomske uloge. Pored zadruga, proizvođačima hrane treba kroz edukaciju i podršku olakšati udruživanja u druge oblike suradničkih organizacija i tamo gdje se pored proizvodnje, što je karakteristika zadružnog modela, njeguje zajednički rad na marketingu i distribuciji što se može realizirati kroz klastere, brendiranje posebnih regionalnih proizvoda, etiketa izvrsnosti i druge. Ovi svi modeli se spominju u Strategiji regionalnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje do kraja 2020. godine u Mjeri 2.2.3. Razvoj kolaborativne ekonomije kroz potporu udruživanju gospodarskih subjekata na regionalnoj i lokalnoj razini (Strateški cilj 2. Povećanje konkurentnosti regionalnog gospodarstva i zaposlenosti, Prioritet 2.2 Stvaranje poticajnoga poslovnog okruženja na regionalnoj i lokalnoj razini (Vlada RH, 2017: 111).

Solidarni kratki lanci opskrbe su, ne samo ekološki i ekonomski održivi, već i kako smo pojasnili uključujući jer razvijaju participativne modele komunikacije, odlučivanja i suradnje između proizvođača hrane i etičnih korisnika koji nabavljaju hranu. Za razvoj ekološkog pristupa proizvodnje hrane iznimno je bitno konačno početi primjenjivati smjernice Zelene javne nabave u čemu Hrvatska jako zaostaje za većinom zemalja EU-a. U Strategiji su navedene i preporuke za poticaj ovim mjerama i premda je pisana prije skoro pet godina, gotovo je nevjerojatno da ni danas nemamo niti jedan primjer zelene javne nabave u hrani pogotovo koji bi se odnosio na:

- „podršku povezivanju i razvoju zajedničkih projekata lokalnih proizvođačkih i uslužnih subjekata uključujući javne ustanove (npr. bolnice, škole), povezivanje proizvođača s ciljem razvoja turističke ponude (npr. nacionalni parkovi, izletišta, kolodvori, popularna okupljališta);
- podršku u dizanju kvalitete ponude lokalnih proizvoda kroz suradnju javnih i obrazovnih institucija te organizacije civilnog društva;
- podršku u jačanju kapaciteta lokalnih institucija u primjeni propisa javne nabave s ciljem aktiviranja lokalne i regionalne ponude roba i usluga; podršku aktivnostima povezivanja međuregionalne ponude roba i usluga, posebice za zadovoljavanje povećanih potreba tijekom turističke sezone“ (isto: 135).

U ovom trenutku nisu jasni svi razmjeri i razina uspjeha eksperimentalnog modela kratkog lanca opskrbe koji se provodi u KBC Zagreb kao dio Akcijskog plana promoviranja i jačan-

ja kratkih lanaca u opskrbi hranom ustanova iz javnog sektora za razdoblje 2019. i 2020. godine (Vlada RH, 2019), ali možemo izraziti nadu da ćemo imati prvi takav primjer dobre prakse u javnim institucijama. Također, vrlo brzo bi trebali biti poznati rezultati natječaja Programa ruralnog razvoja za osnivanje operativnih skupina te razvoja projektnih ideja uspostave kratkih lanaca opskrbe i lokalnih tržišta, a kojeg vode Ministarstvo poljoprivrede i Agencija za plaćanje u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju.

B) KORIŠTENJE PRIRODNIH RESURSA I OBNOVLJIVIH IZVORA ENERGIJE

Resursi su svuda oko nas u Hrvatskoj, više nego igdje u ruralnim prostorima. Upravo nam korištenje obnovljivih izvora poput energije sunca ili vjetra tamo gdje su prisutni, biomase na održivi način, ostataka od poljoprivredne proizvodnje mogu osigurati značajne doprinose područjima EZP-a kao što su Opskrba čistom, cjenovno pristupačnom i sigurnom energijom za klimatsku neutralnost do 2050. godine. Dapače, korištenje prirodnih resursa na efikasan način i ponovnom uporabom onih koji su ostatak postupaka u proizvodnji hrane, Hrvatska će svoje ruralne prostore približiti kružnom gospodarstvu što je također u skladu s najvažnijim područjima EZP-a.

U tu svrhu treba pojednostaviti sustav poticaja, osnažiti finansijske mehanizme i osigurati korištenje zelene energije na javnim objektima i u privatnim kućanstvima. Zasigurno će trebati povećati ambicije koje su iznesene u Energetskoj strategiji Republike Hrvatske za razdoblje do 2030., s pogledom na 2050. (NN 25/2020) ukoliko ona zaista želi biti korak prema ostvarenju vizije niskougljičnog društva i dekarbonizirane ekonomije, ali u njoj se razmatraju scenariji, a ne postavljaju konkretni ciljevi s mjerama provedbe i ulogama odgovornosti. Ovdje je također važno pokrenuti sinergijski učinak jer uz primjenu energetske učinkovitosti energija je neodvojiva od zgradarstva i primjene EZP-a u ovom sektoru. A to nadalje doprinosi kružnom gospodarstvu i smanjenju otpada i zagađenja. Ruralni prostori u tom smislu postaju, uz proizvodnju hrane i energije, i prostori za proizvodnju ekoloških i energetski efikasnih građevinskih materijala i izolacijskih ploča. U Zakonu o energetskoj učinkovitosti je ovo tek u naslućivanju kada se spominje energetska obnova zgrada ili eko-dizajn, pa je taj dio potrebno unaprijediti i učiniti jasnjim.

Kao što ekosustav hrane, pored održivosti, treba uključivati pravednost i solidarnost te područja EZP-a Ne zapostaviti nikoga, isti pristup imamo i kroz razvoj energetskih zadruga gdje svi zainteresirani građani postaju istovremeno i potrošači i proizvođači energije. U Hrvatskoj je ovaj princip u začecima s par uspješnih primjera energetskih zadruga kao što je primjerice na Krku ili već spominjani primjer iz Križevaca. Kroz energetske zadruge građani se uče participaciji u svojoj lokalnoj zajednici i dobivaju osjećaj odgovornosti za svoje mjesto i ulogu. Poticanje ovakvih suradničkih proizvodno-potrošačkih modela u sektoru energije trebalo bi potaknuti i kroz Zakon o obnovljivim izvorima energije i visokoučinkovitoj kogeneraciji (NN 111/18) čija se konačna verzija uskoro treba izglasati.

C) KONTINENTALNI ODRŽIVI TURIZAM

Kontinentalni turizam je logičan nastavak razvojne putanje koju pokreće održivost u području hrane i energije te osnaživanja kvalitete života u ruralnim prostorima. Hrvatska je nesumnjivo turistička zemlja s velikim utjecajem ove grane na ukupni BDP i uglavnom se bazira na jadranskom dijelu zemlje. Kontinentalni turizam je upravo jedna od podvrsta turizma koju treba razvijati. S obzirom da privlači domaće goste i one iz bliskih zemalja, više je otporan na krizne situacije kakvu je ovom sektoru prouzročila globalna pandemija i otežano kretanje preko međunarodnih granica zbog COVID-19 virusa. Iste komparativne prednosti koje smo naveli u hrani i energiji, nalazimo i ovdje. Hrvatska je zemlja ekološki zaštićenih područja koja su danas okupljena unutar mreže Natura 2000. Naša Ekološka mreža obuhvaća čak 36,73% kopna i 15,42% mora gdje se smjestilo 781 Područje očuvanja značajnih za vrste i stanišne tipove (POVS) te 38 Područja očuvanja značajnih za ptice (POP). U tom smislu Hrvatska je pri vrhu zemalja u EU po postotku teritorija koji se nalazi pod Ekološkom mrežom Natura 2000.

Ti prostori se nalaze na ruralnim prostorima Hrvatske i oni su jedan od temelja razvoja novih oblika turizma - turizma koji je aktivan, koji teži doživljaju prave prirode i ekosustava i koji prije svega želi vidjeti održiv i odgovoran odnos prema resursima i ljudima. Nije slučajno što eko-turizam i njegove izvedenice poput pustolovnog, kulturnog, cikloturizma i drugih raste tri puta brže od klasičnog turizma. Lokacije pod zaštitom Ekološke mreže Natura 2000 u Hrvatskoj upravo su lokacije za takve nove turiste koji žele fizičke aktivnosti, intelektualno i emotivno povezivanje pa i uključivanje u sredinu gdje su privremeno došli. (Carić, 2014). Kada svemu ovome pridodamo veliku kulturnu i nematerijalnu baštinu u Hrvatskoj, gastro-ponudu koja se bazira na lokalnoj ekološkoj hrani i povezivanju s proizvođačima koji kroz hranu pričaju svoju priču, sa smještajnim kapacitetima izgrađenima da poštuju lokalnu graditeljsku tradiciju i korištenje prirodnih materijala, dolazimo vrlo blizu ostvarenju potencijala za kvalitetan, održiv i uključujući razvoj ruralnih prostora u skladu s Europskim zelenim planom.

To je prepoznato i u Strategiji razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine gdje bismo u skladu s glavnim ciljem ove Studije od razvojnih načela hrvatskog turizma izdvojili:

- „Ekološki odgovoran razvoj – radi se prije svega o primjeni suvremenih tehničko-tehnoloških rješenja u gradnji i opremanju (npr. smanjenje toplinskih gubitaka, energetski učinkoviti sustavi grijanja/hlađenja, korištenje obnovljivih izvora energije), racionalnosti u korištenju raspoloživog prostora, poštivanju odrednica nosivog kapaciteta destinacije i mikrolokacije projekta, kao i mogućnosti priključenja na postojeće infrastrukturne sustave. Posebnu pažnju valja posvetiti promicanju rješenja koja vode niskougličnom razvoju Hrvatske i sudjelovanju turističkog sektora u provedbi proaktivnih mjera Strategije zaštite morskog okoliša u cilju njegovog očuvanja i trajne zaštite.

- Više od sunca i mora – potrebno je razviti i komercijalizirati niz novih, međunarodno konkurentnih sustava turističkih doživljaja kao što su kulturni turizam, cikloturizam, putstolovni i sportski turizam, ekoturizam, ali i golf turizam te zdravstveni i ruralni turizam.
- Turizam na cijelom prostoru – ubrzavanje razvoja kontinentalnog turizma neće biti moguće bez kapitalnih investicija u resursno-atrakcijsku osnovu uz znatno korištenje sredstava EU fondova. Pritom u prvom redu valja poticati razvoj onih proizvoda i onih područja koji, zbog značajki resursno-atrakcijske osnove i/ili tradicije u turističkom privređivanju, imaju najveće šanse za uspjeh već u kratkom roku.
- Proizvodnja za turizam – hrvatski proizvođači morali bi se više povezivati s turističkim sektorom kako bi se kvalitetni domaći proizvodi predstavili međunarodnoj potražnji, što će postupno utjecati na jačanje njihove konkurenčne sposobnosti. U tom smislu, pristup klasterskog povezivanja treba biti smjer budućeg razvoja“ (NN 55/2013: 26-27).

Ukoliko želimo naše ruralne prostore približiti ostvarenju ciljeva iz područja EZP vjerujemo kako su tri područja koja smo nabrojali: hrana, energija i turizam ona područja na koja se trebamo prvo fokusirati. Ekonomski i socijalne te društvene i ekološke razloge smo naveli za takav smjer, a fokusiranje na njih u početku ostvarilo bi povećanje kvalitete života i veću uključenost lokalnog stanovništva u društveni život i kreiranje javnih politika. Za to je potrebno napraviti i svojevrsnu transformaciju načina rada, autonomije i kapaciteta za inicijativu kod LAG-ova o čemu će biti više riječi u sljedećem poglavlju. Jasno je dakle da bavljenje hranom, energijom i turizmom smatramo neodvojivim od uključivanja principa pravednosti, načela solidarnosti i veće participacije građana u odlučivanju o bitnim odlukama koje ih se tiču.

Također, zbog sinergijskog učinka u sektorima koje smo nabrojali kao najvažnije za početak primjene Europskog zelenog plana u ruralnim prostorima Hrvatske, vidimo i brzi prelazak pačak i paralelni razvoj u sektorima zgradarstva, kružne ekonomije i mobilnosti.

U suprotnom, usudimo se tvrditi kako će mnoge naše strategije i planovi, pa stoga i oni koji će se vrlo uskoro nadovezivati na Europski zeleni plan i Plan za oporavak EU sljedeće generacije, ostati neispunjena ili u boljem slučaju djelomično realizirana slova na papiru gdje se razbacujemo složenicama kao što su modeli integriranog pristupa razvojnomy upravljanju, a u stvarnosti to ostaje naš najveći problem koji koči bilo kakav lokalni održivi razvoj. Kako je to lijepo opisano u objašnjenju zelene ekonomije i zelenog gospodarstva: „zelene vještine nisu samo one vezane uz nove tehnologije nego i upravljačke vještine i znanja potrebna za uvođenje tih tehnologija, komunikacijske vještine nužne da procesi transformacije proteknu bez kriza, vještine koje su potrebne za organizaciju i podršku prelaska radnika iz djelatnosti intenzivnih ugljikom u nisko ugljične djelatnosti“ (Vlada RH, 2017:100).

Kako se ističe u Izvješću za Hrvatsku – Europski semestar 2020 Hrvatska je tek na počet-

nim koracima razvijanja kružnog gospodarstva i očekuje nas dugo putovanje, jer osim par izoliranih primjera „Hrvatska nema sveobuhvatnu strategiju kružnoga gospodarstva“ (EK COM 2020: 58). Pored primjereno i poticajnog zakonodavstva te sukladnog finansijskog i institucionalnog okvira za kružno gospodarstvo, bit će potrebne i prilagodbe u obrazovnom sektoru te na tržištu rada. No, u Izvješću se ističe kako je iznimno važno da se mjere i ulaganja usmjere prema područjima i sektorima koji će najbolje doprinijeti našoj zelenoj tranziciji prema klimatski neutralnom i kružnom gospodarstvu. Smatramo da smo pokazali zašto su za ruralne prostore prva područja na listi hrana, energija i turizam. Dodatno se ističe kako političke mjere trebaju biti koherentne i odlučne, a da je za „suočavanje s tim izazovima bitan široki politički konsenzus raznih dionika, uključujući organizacije civilnog društva“ (isto).

S temom novog načina uključivanja važnih dionika kao što su LAG-ovi te primjene koncepta poput pametnih sela i LEADER koncepta bavimo se u nastavku Studije.

5.2. EZP i višestruke uloge LAG-ova

Uloga LAG-ova u Hrvatskoj je najvećim dijelom svedena na onu administrativnu – raspisivanja natječaja i dodjele sredstava iz već postojećih mjera PRR RH. Malo je prostora za poslovno povezivanje i djelovanje izvan zadanih okvira. Prema LEADER konceptu, LAG-ovi bi trebali biti pokretači lokalnog razvoja koji prepoznaju potencijale i prilike i zapravo djeluju kao mjesto dogovora i ishodište za razvojne projekte. Našim LAG-ovima ostavljena je mogućnost animacije lokalnog stanovništva mikroregije koju pokrivaju, jačanja kapaciteta članova i volontera LAG-a. Kroz programe suradnje uz vrlo simbolična i ograničena sredstva mogu se povezivati s drugim LAG-ovima, razmjenjivati iskustva i dobru praksu te pokretati projekte manjeg obujma od zajedničkog djelovanja.

S vrlo opsežnom agendom administriranja natječaja, ostaje zapravo jako malo prostora za sve ono što bi bilo razvojno i izvan zacrtanih nacionalnih programa predviđenih za hrvatski ruralni prostor. Neki su LAG-ovi uspjeli iznaći načine da sudjeluju na natječajima iz drugih fondova (uglavnom ESF) i tako barem dijelom poticati, povezivati i sudjelovati u lokalnom razvoju.

Inače, LAG-ovi se u ovom programskom razdoblju (2014.-2020. godine) za provedbu Mjere 19. LEADER/CLLD finaciraju isključivo iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EAFRD) te iz članarine. Na kraju razdoblja jasno je da je ovo monofondovsko financiranje puno ograničenja te je za novo programsko razdoblje Ministarstvo poljoprivrede kao ugovorno tijelo prve razine za provedbu PRR pokrenulo pregovore s drugim relevantnim ministarstvima (MRRFEU, MRMSOSP) o mogućnostima korištenja višefondovskog finansiranja. Mnoge države članice EU imaju već to iskustvo iz prethodnoga razdoblja i kroz evaluacije rezultata dijele dobra iskustva te se nadamo da će i Hrvatska uspjeti iznaći način za korištenje sredstava iz više fonodva barem u novom finansijskom razdoblju (2021-2027. godine).

Za to je naravno potrebno usvajanje novih operativnih programa (OP), gdje bi odlukama ugovornih tijela, bila posebno izdvojena i raspoređena sredstva za provedbu LEADER/ CLLD programa. To bi sigurno bio značajan iskorak jer bi LAG-ovi bili u mogućnosti finan- cirati integrirane programe razvoja i pokrivati ih iz različitih izvora te tako značajnije ut- jecati na više vidova života u ruralnom prostoru. Za sada je izvjesno da će u prijelaznom razdoblju 2021. do 2022. godine, do donošenja novih operativnih programa, vrijediti stara pravila iz Lokalnih razvojnih strategija (LRS).

Europski zeleni plan mnogima nije u fokusu djelovanja. No, PRR i za programsko razdoblje 2014-2020 predviđa niz mjera koje su usko povezane s prioritetima EZP:

Prioritet 1: Poticanje prijenosa znanja i inovacija u poljoprivredi, šumarstvu i ruralnim područjima

Fokus područje (FP) 1B:

jačanje poveznica između poljoprivrede, proizvodnje hrane i šumarstva te istraživanje i inovacije uključujući u svrhu boljeg upravljanja okolišem i ekološke učinkovitosti

Prioritet 4:

Obnavljanje, očuvanje i poboljšanje ekosustava povezanih s poljoprivredom i šumarstvom

FP 4A:

Obnova, očuvanje i povećanje bioraznolikosti uključujući i područjima mreže Natura 2000 i u područjima s prirodnim ograničenjima ili ostalim posebnim ograničenjima i poljop- rivrede velike prirodne vrijednosti kao i stanja europskih krajobraza

FP 4B:

bolje upravljanje vodama, uključujući upravljanje gnojivima i pesticidima

Prioritet 5: Promicanje učinkovitih resursa te poticanje pomaka prema gospodarstvu s nižom razinom ugljika otpornom na klimatske promjene u poljoprivrednom, prehrambenom i šumarskom sektoru

FP 5A:

Povećanje učinkovitosti u korištenju voda u poljoprivredi

FP 5B:

Povećanje učinkovitosti u korištenju energije u poljoprivredi i preradi hrane

FP 5C:

Olakšavanje opskrbe i korištenja obnovljivih izvora energije, nusproizvoda, otpada i os- tataka te drugih neprehrambenih sirovina u svrhu biogospodarstva

FP 5D:

Smanjenje stakleničkih plinova i amonijaka koje uzrokuje poljoprivredna djelatnost

FP 5E:

Poticanje pohrane i sekvestracije ugljika u poljoprivredi i šumarstvu

Prioritet 6: Promicanje društvene uključenosti, suzbijanje siromaštva i gospodarskog razvoja u ruralnim područjima

FP 6B:

Poticanje lokalnog razvoja u ruralnim područjima

FP 6C:

Jačanje dostupnosti, korištenja i kvalitete informacijsko-komunikacijskih tehnologija u ruralnim područjima

U idućem programskom razdoblju mijenjaju se ciljevi ZPP, tako da će se mijenjati i fokus područja. Države članice odabiru one mjere iz EPFRR za koje smatraju da najviše odgovaraju za njihovu provedbu PRR. Za razdoblje 2021-2027. godine ZPP predviđa sljedećih 9 ciljeva:

1. *pravedan dohodak za poljoprivrednike*
2. *povećanje konkurentnosti*
3. *ponovna uspostava ravnoteže snaga u prehrambenom lancu*
4. *borba protiv klimatskih promjena*
5. *briga za okoliš*
6. *očuvanje krajolika i biološke raznolikosti*
7. *potpora generacijskoj obnovi*
8. *dinamična ruralna područja*
9. *zaštita kvalitete hrane i zdravlja*

Usvajanje ZPP od strane EP očekuje se u prvom kvartalu 2021. godine, a nakon toga će države članice biti u obvezi izraditi operativne programe ruralnog razvoja za iduće programsko razdoblje. EK treba najkasnije do kraja 2021. godine usvojiti predloženi operativni program ruralnog razvoja za razdoblje 2021. do 2027. godine zemalja članica i nakon toga slijedi njegova provedba.

Republika Hrvatska će PRR za programsko razdoblje 2021. do 2027. godine izraditi na temelju Nacionalne strategije razvoja poljoprivrede do 2030. godine koja je pripremljena i izrađena uz pomoć konzultanata Svjetske banke te će se uskladiti s ZPP, a nakon čega će se izraditi Akcijski plan.

Kao što vidimo, postoji dobra podloga što se tiče Europskih politika i programa podrške. Pitanje je hoće li novi OP biti dovoljno zeleni i u dovoljnoj mjeri usmjereni na one mjere koje će stvarati prilike za razvoj zelene, odnosno održive ekonomije.

No, važno je naglasiti da CLLD kao nadopuna i unaprijeđena verzija LEADER modela razvoja lokalne zajednice nudi i naglašava i druge aspekte:

- *integrirani pristup lokalnom razvoju*
- *veća sloboda LAG-ova u odabiru projekata*
- *jačanje i poticanje međusektorske suradnje*
- *stalno poboljšavanje urbano-ruralnih veza i modela suradnje*

Ukoliko se uspostavi dobra horizontalna i vertikalna koordinacija i LAG-ovima ostavi djelić slobode LEADER/CLLD principi i alati organiziranja i animiranja zajednice mogu biti jako dobar i učinkovit način provedbe EZP. Pritom treba sagledati širu sliku i vidjeti koji to sve programi i politike nadopunjaju PRR, odnosno LEADER/CLLD metodologiju. Jedan od dobrih programa podrške je koncept Pametnih sela, koji daje brojne alate, sustav podrške, iskustva dobre prakse i izvore financiranja za razvoj novih projekata zelenog razvoja poduzetništva i cjelokupnog ruralnog prostora.

5.3. Koncept Pametnih sela i LEADER

U travnju 2017. godine Europska komisija (EK) je zastupnicima Europarlamenta predstavila rad na konceptu „Pametna sela“ te popis inicijativa u cilju daljnog razvoja tog koncepta, modela njegove provedbe i poticanja razmišljanja o budućem političkom okviru. Tom inicijativom za razvoj pametnih sela u EU-u želi se ostvariti sinergija tradicionalne poljoprivrede, Interneta, lokalnih bežičnih mreža i inovacija te kroz pametnu specijalizaciju omogućiti razvoj novih poslovnih modela.

Na zasjedanju Europskog parlamenta krajem ožujka 2019. usvojeno je stajalište prema kojemu će članice Europske unije biti obavezne izdvajati najmanje pet posto sredstava iz Europskog fonda za regionalni razvoj od 2021. godine za razvoj pametnih sela.

Europska komisija, Vijeće i Europski parlament se tako zajedno zalažu za pametna sela u borbi s problemima depopulacije i nestanka ruralnih područja, zajedno pokušavaju pronaći odgovore na demografske izazove, zajedno žele izgraditi Europu jednakih mogućnosti i životnog standarda svih građana. Razvoj pametnih sela podrazumijeva automatizaciju i robotizaciju poljoprivrede, prelazak na kružnu ekonomiju, digitalizaciju i korištenje obnovljivih izvora energije. Sredstva u novom višegodišnjem finansijskom okviru trebaju se iskoristiti za postizanje pametnije, zelenije i povezanije Europe te Europe koja uključuje i približava se građanima.

Modelom pametnih sela i sustavom podrške nastoji se odmaknuti od starih obrazaca promišljanja te ponuditi nove načine rješavanja starih i dobro poznatih problema ruralnog prostora. Akcijskim planom za pametna sela naglašavaju se osnovna područja djelovanja:

- stvarati nova radna mjesta, bolju prometnu povezanost te razvijati poduzetništvo;
- oslanjati se na postojeće resurse i potencijale koje lokalno stanovništvo još ne koristi dostatno;
- odgovarati na društvene izazove kao što su: klimatske promjene, ekološka proizvodnja, održivo snabdijevanje hranom i energijom;
- turizam i kultura bitni su elementi koji mogu pridonijeti diferenciranju ekonomskih djelatnosti, tj. zapošljavanju i ulaganju u ruralna područja.

Europska mreža za ruralni razvoj (ENRD) pokušala je to pretočiti u nekoliko ključnih točaka ili odrednica, kojima se pojašnjava ovaj relativno nov koncept ekosocijalnoga razvoja ruralnoga prostora:

- 1. Pametna sela čine ljudi koji pokreću lokalne inicijative, traže praktična rješenja za probleme i izazove u svojim sredinama; grade ih na vlastitim resursima i mudro uočavaju podršku „od gore“ i prilike iz okruženja.*
- 2. Pametne inicijative povezuju se sa susjednim selima, otocima, zajednicama, malim i velikim gradovima iz svoga okruženja s kojima pronalaze zajedničke interese.*
- 3. Stvaraju se međusektorska partnerstva i koalicije, interesne grupacije koje uključuju jedinice lokalne samouprave, lokalne proizvođače, male poduzetnike, udruge, zadruge i društvena poduzeća, sve koji mogu doprinijeti zajedničkim ciljevima.*
- 4. Pametno promišljanje znači ne čekati na rješenja „od gore“, nego pokretati inicijative i oslanjati se na vlastite resurse, na ljude, znanja, prirodne i kulturne resurse, ali razvoju pristupati strateški, sagledavati sve aspekte razvoja nekoga područja, integrirati različite teme, vidjeti veliku sliku.*
- 5. Pametno je koristiti suvremenu tehnologiju i digitalne mogućnosti novoga doba, ali razmišljati i o novim načinima organiziranja, upravljanja te tražiti rješenja u socijalnim inovacijama.*

Pametna sela i LEADER/CLLD principi organiziranja i razvoja zajednice međusobno su kompatibilni, temelje se na istim vrijednostima i ciljevima i usklađeni su s velikim dijelom smjernica EZP-a. Zato je bitno koristiti alate i prilike koje ova modela nude.

Pogledajmo ključne elemente i kako se međusobno nadograđuju:

Principi djelovanja	LEADER	Pametna sela
Djelovanje na lokalnoj razini	Definirana mikroregija obuhvaća više JLS s ruralnim obilježjima	Jedno ili više sela unutar jednog ili više LAG područja
Nositelj inicijative	LAG kao nositelj lokalnog razvoja provodi Lokalnu razvojnu strategiju (LRS) za svoje područje	Nije potrebna formalna struktura, moguća građanska inicijativa ili međusektorsko partnerstvo

Principi djelovanja	LEADER	Pametna sela
Strateški dokument kao osnova razvoja	LRS je temeljni dokument; izrađuje se na participativan način; integrirana i multisektorska strategija osnova je planskog djelovanja	Inicijativa ili više njih nisu nužno zasnovane na LRS, mogu kroz ad-hoc inicijative nuditi rješenja lokalnih problema. No, preporuka je izrada Strategije pametnog sela i Akcijskog plana djelovanja
Kreće od lokalnih potreba i potencijala	Lokalni dionici uključeni u sve korake planiranja, izrade i provedbe LRS; gradi se na lokalnim resursima	Projekti i rješenja se grade na lokalnim resursima i potencijalima
Umrežavanje	Osnovni princip djelovanja LAG-a; osnovna zadaća je povezivanje dionika lokalnog prostora uz strogo poštivanje pravila i kvota uključenosti	Osnovni princip djelovanja; nastoji uključiti sve one koji mogu iznaći rješenja i dati doprinos (posebice ekspertri); Ne obvezuje uključivanje
Suradnja	Ključni princip i način djelovanja	Ključni princip i način djelovanja
Inovacije	Traže se inovativna rješenja i pogledi	Traže se inovativna rješenja i pogledi

Očito je da su ova dva modela ruralnog razvoja zasnovana na istim principima i načinima djelovanja jer su se u prethodnim razdobljima pokazala kao učinkovita. Ključna je razlika u obuhvatu područja i nešto formalnijem pristupu kod LEADER-a, odnosno CLLD modela razvoja ruralnog područja.

U tom smislu, Europska mreža za ruralni razvoj je izradila smjernice koje bi trebale podržati sinergiju ova dva modela i pospješiti učinkovitost njihova djelovanja u ruralnom prostoru:

- Uloga LAG-ova u promociji koncepta Pametnih sela, animaciji i edukaciji lokalnih dionika
- Stvaranje prostora za inovacije i nove pristupe uključujući interesna partnerstva
- Aktivnije uključivanje znanstvene zajednice, eksperternih skupina i svih onih koji mogu dati i razviti know-how u iznalaženju novih rješenja
- Otvaranje većih mogućnosti, prostora djelovanja, ovlasti i pristup fondovima za LAG-ove u procesu poticanja i podržavanja projekata Pametnih sela

- Osiguravanje različitih izvora financiranja za zajedničke inicijative, uključujući regionalne, nacionalne i EU izvore uz jednostavnije procedure i lakše administriranje

U Hrvatskoj, iako malobrojne, postoje neke dobre poticajne inicijative. Primjerice, Osječko-baranjska županija je kroz Upravni odjel za ruralni razvoj pokrenula inicijativu podrške Pametnim selima. Cijeli UO radi na jačanju vlastitih kapaciteta kako bi mogli biti stručna podrška lokalnim inicijativama te se uključuje u više inicijativa podrške na razini EU (Smart Rural 21). Pametna sela promoviraju se u partnerstvu sa četiri LAG-a koja pokrivaju prostor OBŽ. Jedna od promotivnih aktivnosti je i raspisivanje natječaja i dodjeła 20 novčanih nagrada za najbolju ideju za pametna sela na području OBŽ.

Selo Babina Greda iz VSŽ je kao predstavnik Hrvatske uključeno u inicijativu Smart Rural 21 te kroz pilot projekt pomaže graditi vlastiti model transformacije lokalne zajednice. Poduzimaju se brojne aktivnosti koje doprinose zadržavanju i povratku mlađih kroz digitalizaciju, rad na daljinu te stvaranje lokalnih proizvoda s dodanom vrijednosti. Okosnica svega je izrada pametne strategije Općine Babina Greda kojom se na participativan način i prema metodologiji ENARD-a određuju ciljevi i smjer djelovanja.

ZAJEDNIČKA PODRUČJA DJELOVANJA

Primjeri dobre prakse u kojima LAG-ovi pokreću i provode koncept Pametnih sela (*Digitalna transformacija i obnovljiva energija*)

LAG-ovima nisu na raspolaganju veći fondovi za ulaganja u skupu infrastrukturu, ali mogu pokrenuti manje inicijative, povezati lokalne dionike i pomoći lokalnim zajednicama da ostvare pristup širokopojasnom internetu i učine ga dostupnim svim stanovnicima mikroregije. U Finskoj, Škotskoj, Velikoj Britaniji i Francuskoj postoje primjeri vrlo uspješnih zadruga lokalne zajednice koje su uz podršku LAG-a i lokalnih poduzetnika postavile uspješan poslovni model. On se ne zasniva na stjecanju profita, ali je održiv i osigurava digitalnu povezanost građanima i poduzetnicima u udaljenim ruralnim regijama. Primjerice, u Škotskoj je pokrenut projekt Balquhidder Broadband koji je okupio lokalne poduzetnike, lokalnu zajednicu i nekoliko komercijalnih partnera koji su zajedničkim ulaganjima osnovali društveno poduzeće (CIC)² za upravljanje širokopojasnim internetom. Kroz LEADER su osigurana sredstva za animaciju i povezivanje zainteresiranih dionika te su pomogli u poslovnom povezivanju javnog i poslovnog partnerstva.

Na sličan način okupljaju se interesne grupacije, lokalni eksperti, poduzetnici i u uz vodstvo LAG-a Arwain Sir Benfro u Welsu pokreću čak 13 energetskih projekata u malim lokalnim zajednicama. Istovremeno u 5 sela oko njemačkog grada Göttingena pokrenut je rad 5 bioenergetskih postrojenja (Bioenergy Villages).

² Community Interest Company (CIC) je oblik poduzeća koji je vlada Velike Britanije uvela 2005. godine kako bi društvenim poduzećima osigurala poseban status i omogućila im postizanje društvenih i ekoloških ciljeva uz istovremeno ostvarivanje dobiti te mogućnosti stvaranja i upravljanja imovinom.

Zahvaljujući LEADER programu postignuta je visoka razina uključenosti građana, farmera, poljoprivrednih i energetskih zadruga. Kroz LEADER su osigurana sredstva za animaciju dionika, izradu studije isplativosti i razvoja poslovnog modela. Uz inicijalna projektna sredstva od 200.000 Eur, dobrom koordinacijom došlo se do zatvaranja finansijske konstrukcije za pokretanje svih 5 bioenergetskih postrojenja koji su bili u rasponu od 2mil Eur do 10 mil Eur po projektu. Dodatna sredstva su osigurana kroz izvore kao što su zadružne dionice, zadružni krediti, privatne pozajmice i ulaganja, ali i subvencije federalne vlade. Na taj način postignuta je velika korist za male lokalne zajednice jer je znatno smanjena ovisnost o vanjskim izvorima energije, smanjene su emisije ugljika i povećana potrošnja unutar lokalne ekonomije.

6. Modeli zapošljavanja i stvaranja radnih mesta u ruralnom prostoru

---

6.1. Socijalni kapital kao preuvjet i pokretač održivog razvoja

Jedan od ključnih pokretača i preuvjeta lokalnog razvoja je razina socijalnog kapitala koja se očituje u razini povjerenja, spremnosti za suradnju, udruživanje, partnerstvo. Visoka razina socijalnog kapitala kod građana stvara osjećaj sigurnosti, motivira ih na aktivnosti i uključivanje u društvene tokove, potiče i stvara poticajnu poduzetničku klimu. To su sve one fine niti koje povezuju ljude u nekoj lokalnoj zajednici, a očituju se kroz poštivanje zajedničkih vrijednosti, normi ponašanja, povjerenje u funkciranje institucija države i društva, spremnost na volontiranje i filantropiju; davanje doprinosa zajedničkim ciljevima.

Prema svim pokazateljima u Hrvatskoj je razina povjerenja i spremnosti na udruživanje iznimno niska i predstavlja stvarnu kočnicu razvoju. Uzroka je više, ali istaknimo one ključne:

- *nepravedna privatizacija koja je uništila gospodarsku osnovu društva i prošla ispod radara pravosudnog sustava;*
- *ratne posljedice koje su produbile nepovjerenje prema pripadnicima drugih entiteta;*
- *nedovoljno funkcionalne institucije;*
- *visoka razina korupcije koja se sankcionira samo povremeno i u manjem obujmu;*
- *loša praksa i iskustvo udruživanja na krivim temeljima (privlačenje fondova/ politički ciljevi) bez jasno izraženih zajedničkih ciljeva*
- *veliki utjecaj politike i interesnih grupacija u svim društvenim sfarama na štetu lokalnog i općeg interesa i mogućnosti djelovanja nepristrane struke;*
- *nedovoljna uključenost građanskih inicijativa i OCD u procese odlučivanja.*

Probleme treba prepoznati, izreći ih i pokušati iznaći moguća i optimalna rješenja. U suprotnom će nas paralizirati i odvratiti od djelovanja u smjeru društvenog razvoja, općeg dobra i zajedničkog djelovanja. Jer ono je u samoj prirodi ljudske vrste. Nemogućnost suradnje i zajedničkog djelovanja (jer ne vjerujemo u dobar ishod) kod ljudi samo pojava osjećaj nemoći, miče ih s pozornice stvaranja i gura na marginu prepunu neaktivnih nezadovoljnika.

Ono što nas vraća u igru i potiče na akciju su primjeri dobre prakse, poticajno okruženje, grupa ljudi koja je nešto pokrenula i u tome uspjela.

6.2. Modeli unutar i izvan okvira

Primjeri dobre prakse pomažu nam u sagledavanju prilika i mogućnosti, otvaraju vidike i motiviraju za akciju. Iz pilot projekata učimo o procesu, dobri i manje dobri stranama, naučenim lekcijama o tome kako model popraviti, dotjerati i prilagoditi novim uvjetima i/ili drugim sredinama i okolnostima. Mudro je učiti iz primjera dobre prakse te ih, ukoliko je moguće, i primjereno replicirati u vlastitoj sredini. Pritom je često potrebno grubo, a potom i fino podešavanje i u konačnici stvaranje vlastitog modela koji je prilagođen našim uvjetima, mogućnostima, raspoloživim resursima.

No, u suvremenim i ubrzanim uvjetima poslovanja, u uvjetima stalnih i čestih promjena događa se da repliciranje tuđih ideja i modela dodatno naglašava zaostajanje za vodećima. Jer dok prekopirate i unaprijedite model, oni su već na novoj razini inoviranja i stvaranja, a vama prodaju staru tehnologiju i metodologiju rada. Potrebno je dakle uključiti vlastiti inovacijski potencijal i razmišljati, stvarati izvan zadanih okvira i uobičajenih obrazaca. Za to je potrebno stvoriti uvjete te mladim, obrazovanim i kreativnim ljudima pružiti priliku za iznalaženje novih rješenja i puteva.

U tom smislu ključno je stvaranje sustava podrške, poticajnog okruženja za promišljanje izvan kutije, okvira i zašto se nešto ne može. Možda se i može, ali na skroz drugačiji način. U nastavku donosimo neke od drugačijih načina kao poticaj ruralnim zajednicama za iznalaženje vlastitih modela poticanja, organiziranja i podržavanja kreativnih i inovativnih modela lokalnog razvoja na zeleni način.

A) SUSTAV PODRŠKE

Jedna od ključnih tema Europske mreže za ruralni razvoj – ENRD (European Rural Development Network), u okviru tematske grupe Pametna i konkurentna ruralna područja je i ruralno poduzetništvo. Razmatraju se trendovi i prilike, modeli koji mogu pomoći pokrenuti i podržati poduzetnike u ruralnom prostoru. Radna skupina prepoznaла je tri osnovna područja u kojima je potrebna intervencija i koja ujedno mogu biti pokretač razvoja ruranog poduzetništva:

1. Osigurati raznovrsne i fleksibilne oblike poslovne podrške
2. Prevladati i smanjiti digitalnu odvojenost ruralnog prostora
3. Osigurati finansijske instrumente u okviru mjera PRR

Poslovna podrška uključuje:

- pametniji pristup koji stvara sustavne i dugoročne programe i instrumente podrške, a uključuje inovacije i akceleraciju poduzetničkog poslovanja;
- stvaranje sustava podrške koji uključuje različite prakse i alate kao što je peer-to peer učenje i podrška, mentoriranje, trening, savjetovanje dostupno na zahtjev poduzetnika;
- osigurati dostupnost raznim izvorima financiranja (manja sredstva pod fleksibilnijim uvjetima financiranja);
- prilagodba postojećih sustava podrške ruralnim uvjetima djelovanja i poslovanja.

Prevladavanje digitalnog zaostajanja znači:

- osigurati pristup širokopojasnom internetu svim europskim ruralnim područjima, primjerice, kroz inovativne modele društvenih poduzeća u vlasništvu lokalne zajednice;
- razvoj i jačanje digitalne pismenosti i kapaciteta ruralne populacije i poduzetnika za izazove digitalnog doba, kao što je pristup novim tržištima;
- korištenje prednosti alata i modela podrške kao što su ruralni digitalni hubovi koji mogu ponuditi brz i pouzdan pristup internetu, osigurati fizički prostor za poduzetnike i pružiti im podršku u poslovanju.

Mjere iz PRR-a koje mogu doprinijeti stvaranju novih modela poslovne podrške:

- jačanje vještina i kapaciteta kroz transfer znanja (M1); poslovno savjetovanje (M2); suradnja (M16); LEADER/CLLD (M19) i tehnička pomoć (M20) te
- osiguravanje fleksibilnijih oblika financiranja kroz razvoj farmi i ruralnog poduzetništva (M6) te ponovno LEADER/CLLD (M19).

Ovdje je važno naglasiti da u razvoju programa ruralnog poduzetništva treba koristiti različite izvore financiranja te pored mjera PRR-a, treba sagledati i druge politike, inicijative i alate koji doprinose razvoju ruralnog prostora. Neke od njih su:

- **Regionalni razvoj** – politika regionalnog razvoja nastoji podržati stvaranje radnih mjesti, poslovnu konkurentnost, gospodarski rast, održivi razvoj te unaprijediti kvalitetu života europskih građana. Financira se kroz Europski fonda za regionalni razvoj (ERDF) i Kohezijski fond (CF)

- **Broadband Europe** - politika koja oblikuje digitalnu budućnost Europe i nastoji u svim zemljama EU osigurati dostupnost 5G tehnologiji kao i pokrivenost brzim internetom u svim ruralnim područjima. Financira se kroz kroz javno-privatna partnerstva i nudi nekoliko modela poslovne suradnje.
- **Finansijski Instrumenti** - lista Europskih strukturnih i investicijskih fondova, drugih izvora i uvjeta financiranja dostupna je kroz one-stop-shop – on-line platformu ficom-pass2021 koja je vodič kroz fondove.

Donosimo nekoliko primjera dobre prakse koji ilustriraju različite pristupe i daju sliku mogućnosti stvaranja podrške poduzetništvu u ruralnom prostoru.

Academy on Tour - Ruralni poslovni akcelerator koji Flamanskim farmerima pruža podršku u razvoju i provedbi njihovih poslovnih ideja. Cjelokupni projekt pokrenuo je Inovacijski centar zajedno s udrugom koja je pružala savjetodavne usluge lokalnim farmerima. Osmišljen je kao studijska posjeta u neku od susjednih zemalja (Engleska, Francuska, Nizozemska) na neku od aktualnih tema iz područja inovacija u poljoprivredi i ruralnom razvoju. Odrađene su teme kao što je razvoj proizvoda i inovacije u proizvodnji hrane, inovacije u selu, multifunkcionalna poljoprivreda, kratki lanci prodaje, komercijalna proizvodnja algi. Potencijalni sudionici se odabiru kroz selekcijski proces prijave svojih poslovnih ideja koje imaju priliku razraditi s osobnim trenerima/mentorima.

Pored razrade same poslovne ideje, farmeri dobivaju i poslovnu podršku te pristup izvorima financiranja. Za vrijeme studijske posjete organizirano je i predstavljanje svih poslovnih koncepata drugim sudionicima i ekspertima kako bi dobili kvalitetnu povratnu informaciju i dodatno mogli unaprijediti svoju ideju u fazi razvoja. Samo tematsko putovanje obuhvaća obilazak primjera dobre prakse, relevantnih institucija, centara podrške – sve ono što može dati sliku i sukusu znanja i iskustava o određenoj temi. U razdoblju od 2014. do 2017. godine ukupno je održano 9 studijskih putovanja kroz koje je 24 poduzetnika dobilo podršku u razvoju svog inovativnog projekta. Ova putujuća akademija omogućila je da polovica ideja prođe fazu testiranja, dok je njih 6 zaživjelo na tržištu. Poduzetnici su podršku dobivali i nakon putovanja jer je Inovacijski centar nastavio pružati usluge unutar svog redovnog programa. Projekt je financiran iz više izvora; početno ga je podržala Flamanska vlada kroz PRR, a onda je uslijedilo sufinanciranje samih nositelja projekta, od strane udruge i zadruge proizvođača, Interreg Programa, Programa Obzor 2020, dok su sama studijska putovanja sufinancirana od strane lokalnih i područnih samouprava. Projekt je bio uspješan zahvaljujući velikom angažmanu svih sudionika te aktivnom uključivanju samih proizvođača i njihovih asocijacija.

Ludgate Hub – je digitalni ruralni hub pokrenut u zabačenom ruralnom prostoru Irske, 100 km udaljen od Corka, najbližeg urbanog središta. Dijelio je sudbinu malih udaljenih naselja, no, istovremeno imao veliki razvojni potencijal jer je samo 2 km udaljen od Irske rive na zapadnoj obali Atlantika. U ovom slučaju razvojnu inicijativu pokrenula je skupina od 11 lokalnih poduzetnika koja je svoje selo htjela reponicionirati na poduzetničkoj karti

Irske. Ideja je bila ući u suvremenih svijet digitalizacija i novih tehnologija, stvoriti poticajno okruženje za kreativnost, inovacije, digitalno poduzetništvo i tako potaknuti povratak dijaspore. Za to im je primarno trebao brzi internet te su se prijavili na natječaj za pilot projekt velike telekomunikacijske tvrtke i bili prvi irski ruralni gradić koji je dobio brzi internet. Vlastitim ulaganjima osposobili su napuštenu zgradu nekadašnjeg starog kina, a kasnije pekare i pretvorili ju u suvremeni inovacijski hub 21. stoljeća.

U vrlo ranoj fazi uključili su sve dionike lokalnog razvoja uključujući poduzetnike, trgovce, seljake, nastavnike, studente, predstavnike lokalne vlasti i na taj način projekt je postao zajednički. Inicijativa je pokrenuta u srpnju 2015. i uspjela je zaživjeti i stvoriti impresivne rezultate: privući 15 novih članova da se s obiteljima trajno presele u pokrajinu West Cork; pokrenuta digitalna platforma eStreet koja plasira proizvode 11 malih trgovina, organizirana brojna događanja zahvaljujući kojima je ostvareno 2.800 noćenja ; svake godine 1.600 sudionika dolazi na Nacionalni digitalni tjedan; co-working prostor udomio 25 poduzeća. U ovaj projekt uloženo je oko 8.000 sati volonterskog rada u 18 mjeseci pripreme projekta te puno znanja i vještina iz područja strateškog i poslovnog planiranja, marketinga, odnosa s javnošću, prikupljanja sredstava, pružanja poslovne podrške.

Kako je u prvoj fazi postavljanja projekta i ulaganja u uređenje i opremanje poslovnog prostora izostala podrška javnog sektora, najveći teret pao je na privatne ulagače. U cijelosti je do početka rada uloženo 1,7 milijuna Eura od kojih su 84% uložili sami osnivači u jednakim udjelima; 13% je udio sponzorstva privatnih kompanija, a 3% je bio doprinos lokalne samouprave kroz jednokratnu donaciju.

Ovo je izvrstan primjer lokalnog razvoja potaknutog udruživanjem poduzetnika koji postaju pokretači lokalnog razvoja.

COWorking CATalunia – Centar za suradnju i razmjenu znanja osnovan je kako bi se spriječio odljev mozgova iz ruralnih sredina Katalonije. Jedan od načina za oživljavanje ruralnih područja i borbe protiv depopulacije prepoznat je u usavršavanju znanja u području ICT tehnologija. Uspostavljena je poslovna mreža koja bi dodatno privukla profesionalce i usavršila digitalne vještine poduzetnika na području Katalonije. Inicijatori ovoga vrijednog projekta bili su 10 LAG-ova s područja Katalonije. Najprije se kroz pilot-projekt osnovao co-working prostor u uredu u gradiću Mora d' Ebre, a zatim se nastavila razvijati mreža za suradnju u regiji. Rezultat je toga čak 14 novonastalih i opremljenih co-working prostora. Osnovna ideja, uz stjecanje novih vještina, bila je i poticanje rada na daljinu u sektoru u kojem sama lokacija nije od gotovo nikakve važnosti, pa samim time nije potrebno napustiti ruralno područje. Nadogradnja projekta uključila je i stvaranje sinergije s drugim mjestima u Kataloniji i drugim sektorima djelatnosti. Cilj je iskoristiti nove pristupe u ICT tehnologiji kako bi se privukli novi, a zadržali stari zaposlenici.

Green Care Lab je projekt kojeg je pokrenula finska udruga TTS Työtehoseura iz Rama-jäkia, koja se bavi obrazovanjem odraslih i provodi razvojne projekte. Uz podršku lokalnih dionika uspjeli su u razdoblju od 2015. do 2018. godine povezati više od 100 pružatelja zelenih usluga te izgraditi platformu za podršku i mentoriranje malih start-upova. Laboratorij za zelene usluge pokriva područje i zelene poduzetnike iz četiri županije na jugu Finske. Podržali su inovativne projekte koji povezuju prirodu i ljudi, uspjeli pokrenuti nova poslovna partnerstva u području aktivnog i zelenog turizma. Kroz četiri tematske grupe (šuma, životinje, farme, vrtovi) nude raznovrsne i inovativne usluge kao što je pješačenje s kozama, šetnja šumom s alpakama, rad u vrtu, orijentacija u prirodi, terapijsko jahanje i druge usluge.

B) MODELI UPRAVLJANJA

Eko-selo Findhorn

“Eko sela mogu ljudima pomoći nadvladati siromaštvo i otvoriti radna mesta u duhu zajedništva i skladnog života unutar zajednice. Ona mogu obnoviti ljudsko dostojanstvo na jednostavan način.”

Fritjof Capra, kvantni fizičar, Schumacher College

Eko-sela nastajala su 60-ih i 70-ih godina prošloga stoljeća kao odgovor na sve veće posljedice klimatskih promjena, razvijala su se na idejama suživota s prirodom, razumne održivosti, uvažavanja različitosti, solidarnosti, holističkom pristupu.

Nastajala su spontano po cijelom svijetu, od Velike Britanije i Italije, brojnih afričkih zemalja (Uganda), Australije, Indije, SAD. Pokret se širio i danas u svijetu imamo više od 350 registriranih inicijativa koje se nazivaju eko-selom i nastoje zadovoljiti osnovne principje življenja i djelovanja.

Jedno od najuspješnijih je eko-selo Findhorn, na sjeveru Škotske, koje je osnovano davne 1962. godine. Za njegov nastanak zasluzno je troje ljudi (Eileen i Peter Caddy i Dorothy Maclean), a potom i brojni članovi i aktivisti koji su slijedili takav način života i danas predstavlja uspješan model održivog življenja. Centar za humana naselja Ujedinjenih naroda je Findhornu dodijelio oznaku najbolje prakse održivosti. Naime, danas u Fondhornu stalno živi oko 500 ljudi iz cijelog svijeta. Održiva i zelena praksa je način življenja i ogleda se u svim aspektima:

1. **Ekološka gradnja** – demonstracija novih oblika gradnje koji uključuju pasivne solarne kuće, korištenje učinkovite izolacije, neotrovne ekološke boje, lokalni materijali (slama, drvo, kamen), zeleni krovovi i dr.

2. **Obnovljivi izvori energije** – 4 vjetroelektrane osiguravaju svu potrebnu električnu energiju za potrebe sela uz vlastitu trafostanicu – 50% proizvedene energije prodaju; isto tako u funkciji je i bojler na bio masu.

3. **Pročišćavanje otpadnih voda** preko središnjeg biljnog prošistača (The Living Machine) te recikliranje i korištenje kišnice kao sanitarnе vode i zalijevanje vrtova.

4. **Ekološka proizvodnja hrane** – 1994. osnovano društveno poduzeće za poljoprivrednu proizvodnju na principima ekološke, biodinamičke i permakulturne prizvodnje (Earth Share) - zadovoljavaju 80% potreba za hranom 500 stanovnika i više od 3.500 posjetitelja godišnje dok ostatak hrane kupuju lokalno od malih eko proizvođača i preko ekološke zadruge Suma koja im tjedno dostavlja sve ono što ne mogu samostalno proizvesti ili je izvan sezone te Organic World koji dostavlja svježe voće

5. **Održiva ekonomija** – više od 60 društvenih poduzeća koja pokrivaju razne aspekte poslovanja i pružanja usluga lokalnoj zajednici – Pheonix Community Stores – lanac trgovina lokalnih proizvoda; Build one – izgradnja ekoloških kuća; Pheonix Bakery – ekološka pekarnica; Moray Art Center – studij vizualne umjetnosti; Findhorn Foundation – međunarodni edukacijski centar; Findhorn Bay Holday Park - organizira smještaj za posjetitelje; Findhorn Flower Essences – proizvodnja biljnih preparata; Posthouse Printing – grafički dizajn i tisak i mnoga druga.

Findhorn nije samo priča o alternativnom načinu života s prirodom, nego i izvrstan primjer održive ekonomije. Prema godišnjim prihodima poduzeća Findhorn grupacije su na 2. mjestu u regiji, odmah iza vojne zrakoplovne kompanije Royal Air Force.

Eko-selom od 1999. godine upravlja udruga - New Findhorn Association koja okuplja ključne dionike u krugu od 80 km. Na čelu Asocijacije je Vijeće kao upravno tijelo koje vodi brigu o svim aspektima života u zajednici, no više kao kordinator, nego upravljačko tijelo. Uloge upravljanja pojedinim aspektima su podijeljene društvenim poduzećima koja obavljaju menađersku ulogu u području svog djelovanja i ekspertize. Sva poduzeća 10% svoje dobiti daju za zajedničke projekte te volontiraju na nekom od zajedničkih projekata i aktivnosti. Unutar zajednice biraju se 2 komunikatora – osobe koje osluškuju puls zajednice, razgovaraju sa članovima, podržavaju nove projekte, facilitiraju procese. U slučaju neslaganja i različitih viđenja organiziraju tematske rasprave i kroz facilitirane razgovore dolaze do svima prihvatljivih rješenja.

FairShares Model je jedan od inovativnijih modela upravljanja, odnosno raspodjele dobiti poduzeća. Nastao je u velikoj Britaniji, a autori su professor sa Sheffield Hallem sveučilišta Ridley Duff i stručnjak za eko-socijalnu ekonomiju i zadružno upravljanje Cliff Southcombe iz udruge Social Enterprise International. No, model se vrlo brzo proširio u viralnom svijetu, uglavnom unutar zajednice društvenih poduzeća, zadruga i drugih dionika

dobre ekonomije. Vrlo brzo osnovana je FairShares Asocijacija koja model primjenjuje i dalje razvija kroz praksu. U okviru Erasmus + projekta FairShares Lab partneri iz 5 zemalja (Engleska, Njemačka, Nizozemska, Mađarska i Hrvatska) su razvili metodologiju i nekoliko alata za primjenu modela u društvenim poduzećima, zadrugama, projektima lokalne zajednice. Nositelj licence za Hrvatsku je Udruga Slap koja uz stručnu podršku SEI i prof. Duffa pruža podršku u dalnjem razvoju modela sudioničkog upravljanja.

Naime, ovaj model pravednih udjela polazi od seta vrijednosti i 5 osnovnih principa poslovanja koji uvažavaju sve dionike u nekom poduzeću i nudi ravnopravnu podjelu moći između osnivača (25%), zaposlenika (25%), kupaca/potrošača (25%) te investitora (25%). Model je vrlo jednostavan i fleksibilan te polazi od pretpostavke da svi dionici trebaju biti zadovoljni i biti nagrađeni za svoj doprinos sukladno uloženom. U praktičnom smislu postoci i udjeli mogu varirati sukladno procjeni i dogovoru o vrijednosti ulaganja pojedine grupe dionika, ali svaka grupa mora biti uključena u pravednu raspodjelu. To se ne odnosi samo na raspodjelu dobiti, nego i udio u odlučivanju. Svako poduzetništvo je specifično pa tako i lanac vrijednosti može varirati. U primjeru on-line dostave organskih proizvoda u lanac vrijednosti pored 4 osnovne grupe dionika treba primjerice uključiti i dobavljače (male organske proizvođače) i lokalnu zajednicu pa će sukladno doprinosu varirati i postoci udjela.

Inovativnost ovog modela svakako je dodjela upravljačkog paketa i mogućnost sudjelovanja u dobiti potrošačima, odnosno kupcima proizvoda i usluga. Oni time postaju lojalni "svojoj" tvrtki i time se ujedno poduzeću dugoročno osigurava i tržište.

Jedan od primjera dobre prakse dolazi iz Irske. **Resonate** je zadruga koja okuplja glazbenike i njihove fanove, ljubitelje glazbe. Zadružni model im pomaže da se svi nađu pod istim virtualno glazbenim krovom Resonate. Na taj način tvorci glazbe i njihovi konzumenti stvaraju korektni poslovni odnos. Preuzimanje glazbe je legalno i povoljno, a svi imaju udio u razpodjeli dobiti. Naime 70% dobiti se raspoređuje na glazbenike, Resonate i slušatelje. Pritom Resonate kao osnivač i nositelj poslovanja (upravljanje, marketing) ima udio od 20%, glazbenici 45%, a slušatelji 35%). Preostalih 30% udjela raspoređeno je 10% na investitore, 19% je rezervni fond, a 1% se investira u projekte zajednice. U ovom poslovnom modelu svi se čini zadovoljni, zadovoljen je princip pravedne raspodjele, a posao napreduje. To dokazuje i prikupljenih 1 mil Eura ulaganja za daljni razvoj poslovanja. Povrat ulaganja za investitore je oko 8%.

LocoSoco je društveno poduzeće koje je pokrenuo James Perry, društveni inovator i ekspert za on-line marketing. Radi se o on-line platformi registriranoj u Engleskoj i Walesu, preko koje plasira visokokvalitetne eko proizvode široke potrošnje. Naizgled jednostavna i po ničemu posebna priča, ali LocoSoco svoj poslovni model temelji na principima održivosti i pravednog sudjelovanja svih dionika. Ovo društveno poduzeće je ujedno i zeleno jer plasira isključivo ekološke proizvode te otvara prostor za aktivno uključivanje

brojnih lokalnih zajednica (škole, sportski klubovi, crkvene organizacije).

Jedinstveni model upravljanja uključuje sve dionike u procesu od proizvodnje, prodaje i kupnje. U vlasničku strukturu su pored osnivača uključeni djelatnici koji su stvarali platformu, ali i dobavljači proizvoda, lokalni distributeri, kupci proizvoda i promotori/ambasadori LocoSoco modela poslovanja te investitori.

Primjerice, u posao plasmana ekološkog soka od naranče kao jednog od proizvoda s visokim udjelom potrošnje, uključeni su i trgovci malih lokalnih trgovina, koji te iste sokove nude na policima svojih trgovina. Time se obujam prodaje znatno uvećava jer pored on-line prodaje, sok se plasira kroz više od 300 malih trgovina i drugih prodajnih mjesta. Svaki trgovac dobiva udio u zaradi, odnosno suvlasništvo dijela dionica poduzeća. Svoju zaradu na godišnjoj razini može podići ili dalje ulagati u nova tržišta ili uvođenje novih proizvoda. Na isti način svaki on-line kupac proizvoda može nakon određene količine kupljenih proizvoda dobiti udio u dionicama kupaca. Kupci se tako vežu uz proizvod i tvrtku čiji su suvlasnici i sudjeluju u raspodjeli dobiti poduzeća.

Sličan se model primjenjuje i kod drugih grupa proizvoda, a posebno je zanimljiva paleta proizvoda za higijenu (detergenti, sredstva za čišćenje i osobnu higijenu). Naime, u cilju očuvanja prirode od nepotrebne ambalaže, nude se tzv. refill stanice koje se postavljaju u školama, školskim zadrugama, malim trgovinama, sportskim klubovima. Time se dobiva veća rasprostranjenost i dostupnost eko proizvoda krajnjim kupcima/potrošačima po pristupačnim cijenama. Istovremeno, sve škole, klubovi, mali trgovci koji sudjeluju u poslovnom procesu, dobivaju udio u zaradi i suvlasništvu poduzeća. Na ovaj način u poduzetništvo se uključuju škole i školske zadruge, kroz koje djeca i mladi dobivaju priliku učiti o zelenom poduzetništvu i biti dio poslovnog procesa.

Kroz Erasmus+ projekt te suradnjom LocoSoco, Social Enterprise International i Udruge Slap, ovaj će se model razvijati i primjenjivati i u školskim zadrugama u Hrvatskoj.

LocoSoco poslovni model nije samo dobro posložena društveno korisna priča, nego je uspješna i u finansijskom smislu; privlači brojne investitore i plasira dionice preko Bečke burze. No, najvažniji investitori su sami kupci visokokvalitetnih organskih proizvoda koje LocoSoco promovira i plasira.

C) PROJEKTI LOKALNE ZAJEDNICE

Selo Zschadraß u pokrajini Saska u Njemačkoj imalo je nesreću što se nalazilo pod upravom grada Colditza usred velike finansijske krize cjelokupne regije. Grad je došao u ekonomski neizdrživo stanje gdje više nije mogao podmirivati svoje obaveze, a kamoli osiguravati javne usluge i pokretati investicije. Tako je postalo nemoguće financirati potrebe dječjeg vrtića u selu Zschadraß. Situacija je bila besperspektivna jer su svi ostvareni prihodi automatski odlazili na otplatu regionalnog duga. 2014. godine su lokalni seoski političari osnovali ekološku i socijalnu zakladu kako bi osiguravala finansijsku podršku

javnim institucijama usred krize. Zaklada je sama osnovala lokalnu javnu kompaniju Komunale Wind GmbH & Co. KG) s vlasničkim udjelom od 50%. Kompanija upravlja energetskom turbinom koju pokreće vjetar snage 2.3MW, ali i solarnim elektranama u okolini te sustavom na grijanje pomoću biomase. Profit od elektrane na vjetar je ulagan u pokretanje solarnih elektrana i u socijalno-društvene projekte selu. Cilj je otplatiti u potpunosti elektranu na vjetar, kako bi se sav profit mogao usmjeriti prema, primjerice, dječjem vrtiću koji će onda biti besplatan. Dugoročni i širi cilj je koristiti finansijska sredstva zaklade kako bi se omogućilo pokretanje ovakvih zelenih poslova i u drugim lokalnim samoupravama, posebno onima koje se nađu u finansijsko-ekonomskoj krizi.

Štajerska zemlja vulkana

Dugo godina se smatralo da je Štajerska, kao pokrajina koja zauzima krajnji jugoistok Austrije ujedno i "zadnji čošak" u kojem nitko ne želi živjeti, a kamoli razmišljati o poduzetništvu. No, lokalni čelnici prepoznali su mogućnosti LEADER programa i prednosti korištenja proračuna za regionalni razvoj te odlučili zabačenost regije koristiti kao prednost. 1999. godine osnovali su Udrugu za promociju Štajerske - zemlje vulkana te pokrenuli stvaranje brenda. Robnu marku (Steirisches Vulkandland) pod strogim pravilima mogu koristiti lokalni poduzetnici, klubovi i udruge i pod jedinstvenim i prepoznatljivim bren-dom plasirati lokalne proizvode i usluge.

Sljedeća razvojna faza uslijedila je 2010. godine kad su donijeli odluku o ekološkom usmjerenju te se usuglasili oko zajedničke vizije 2025. te odredili tri osnovna područja održivosti: a) ljudi i kultura življenja; b) kultura očuvanja okoliša c) razvoj regionalne ekonomije.

Lokalna ekonomija zasniva se na spoju poljoprivredne i uz nju vezane male prerađivačke industrije. Proizvodi se najvećim dijelom plasiraju lokalno na kućnom pragu, kroz trgovine i restorane te vrlo raznovrsnu turističku ponudu. No, ključ uspjeha je u udruživanju i zajedničkom djelovanju. Primjerice, 70-ak malih farmi koje proizvode žitarice udružilo se s lokalnim mlinom i pekarima te uz regionalno brašno proizvode i veliku paletu pekarskih proizvoda. Proizvođači suhomesnatih proizvoda plasiraju svoje delicije pod jedinstvenim brendom Vulcano. Na sličan način udružuju se i zajedno plasiraju proizvode i proizvođači rakija, voćnih likera, sira, vina, prerađevina od buče, jabučnog octa i drugih lokalnih proizvoda.

To je regija koja obiluje izvorima termalne vode i nudi razne spa i rekreacijske sadržaje. Rogner Bad Blumau je ugledno spa odredište koje u svoju restoransku ponudu uključuje lokalne proizvode, uglavnom ekološke, i u svakom jelovniku navode se imena proizvođača. Isto tako, potiče posjetitelje da borave u malim obiteljskim pansionima tako što im nudi popust od 20% na ulaznice. Lokalni proizvodi prodaju se u lokalnim restoranima i mini-marketima, gostima se nude obilasci, tematske staze vode vas od jednog do drugog malog proizvođača vina, sira, bučinog ulja i drugih lokalnih delicija. Tijekom cijele godine organiziraju se tematska događanja i brojnim promotivnim akcijama turističke zajednice

privlače se turisti. Od najzabačenije, Štajerska je postala jedna od najrazvijenijih regija u koju se stanovnici vraćaju zbog kvalitete života i vrlo povoljne poduzetničke klime.

D) KRATKI LANCI OPSKRBE

LifeClass Terme Sv. Martin izvrstan su primjer uključivanja lokalnih proizvođača u lanac vrijednosti, odnosno partnerskog odnosa. Njihovo gastro ponudi dodatnu vrijednost daje upravo činjenica da nude uvijek svježe (manje od 24 sata do stola), 100% boljeg okusa, raznovrsne namirnice kontroliranog podrijetla koje dolaze iz sretne zajednice. Naime, Međimurski OPG-ovi svakoga jutra dostavljaju hotelskim restoranima svježu lokalnu hranu provjerene kvalitete. Za male proizvođače to znači siguran plasman svojih proizvoda uz minimalne troškove dostave. Gostima je na raspolaganju hrana od uvijek svježe pripremljenih sezonskih namirnica što je vidljivo i na jutranjem ili večernjem buffeu ili pak jelovniku. Proizvođači i ovdje dobivaju svoj promotivni prostor i gosti kojima se svidi pojedina namirnica znaju s koje frame dolazi i gdje proizvod mogu nabaviti. Ovakav model suradnje pokazao se vrlo djelotvornim i korisnim ne samo za Terme i OPG-ove nego stvara i pozitivne učinke na okoliš.

Ova uspješna priča podržana je i od strane ostalih dionika lokalne zajednice koji su svakako doprinijeli stvaranju sinergije i dobrih učinaka za cijelokupnu zajednicu.

Tako je Razvojna agencija Međimurje (REDEA) kroz Interreg projekt Hrvatska-Mađarska pokrenula projekt Agrishort kroz koji su dodatno unaprijedili kapacitet svih lokalnih dionika za razvoj kratkih opskrbnih lanaca. Kao jedan od rezultata projekta osnovana je Udruga Najbolje iz Međimurja. Udruga okuplja 20-ak malih proizvođača koji će svoje proizvode plasirati bez posrednika u krugu od 50 km.

Značajnu ulogu svakako ima i LAG Međimurski doli i bregi koji kroz brojne aktivnosti i projekte povezuje lokalne proizvođače s potencijalnim tržištima, promovira rad OPG-ova i lokalne proizvode te sustavo radi na jačanju ljudskih kapaciteta. Kroz natječaje iz PRR RH pomažu malim proizvođačima doći do bespovratnih sredstava i ojačati tehnološku osnovu te povećati tržišni potencijal i konkurentnost. Dakle, pored LifeClass Termi kao pokretača i uz podršku LAG-a i REDEA-e, ovaj krug se polako širi po cijelom Međimurju i stvara dobar prostor za učenje i daljnji razvoj modela.

Sto posto Papuk je brend kojim JU Park prirode Papuk nastoji stvoriti zajednički vizualni identitet za proizvode malih lokalnih proizvođača uz slogan "S gore koja pamti more". Na taj način PP svoj brend dijeli s lokalnim stanovništvom što mu daje dodatnu snagu i autentičnost. Mali lokalni proizvođači, uglavnom OPG-ovi koji proizvode ekološku hranu, ljekovito bilje, vina, ali i proizvođači suvenira imaju priliku bolje tržišno pozicionirati i plasirati svoje prizvode. Ovo je svojevrsni alat suradnje s lokalnom zajednicom, koji jamči da proizvodi zdrave hrane dolaze iz čiste i netaknute prirode. To je razlikovno obilježje u odnosu na druge proizvođače i kao takvo omogućuje bolji plasman proizvoda, kako kroz

prodajna mjesta u okviru PP-a, tako i na druga tržišta diljem Hrvatske.

E) REGENERATIVNA EKONOMIJA

BioSfera – centar za održivi turizam je međusektorski partnerski projekt koji je pokrenut u suradnji Grada Biograda, tvrtke Eupolis grupa i Clustera za eko-društvene inovacije i razvoj CEDRA, Javne ustanove Park prirode Vransko jezero, Hrvatske gorske službe spašavanja te još pet susjednih nacionalnih parkova i parkova prirode.

Osnovna ideja jest da se zaštićena prirodna, krajobrazna i kulturno-povijesna baština te njihova biološka, krajobrazna i kulturna raznolikost, ali i ukupne vrijednosti ruralnih prostora unutar i izvan zaštićenih područja, prepoznaju kao razvojni potencijal i prilika za razvoj inovativnih proizvoda i usluga globalne konkurentnosti, ali i poticanja otvaranja kvalitetnih poslova za lokalno stanovništvo, za privlačenje mladih, visoko-obrazovnih i talentiranih ljudi iz cijelog svijeta u ruralne prostore depopuliranog dalmatinskog zaleđa.

Prvi takav centar s nizom već započetih programa i aktivnosti je pred puštanjem u puni pogon u Biogradu u prostorima bivše stare škole te predstavlja razvojni inkubator i akcelerator za razvoj inovativnih turističkih i pratećih ponuda u suradnji javnog, privatnog i civilnog sektora. Centar razvija jedinstvenu participativnu strategiju održivog i regenerativnog turizma posebnih interesa, vlastiti pametni sustav destinacijskog upravljanja, ali i razvija konkretnih 13 tematskih proizvoda i usluga koji uključuju velik broj dionika iz cijelog ruralnog prostora na području triju županija (Zadarske, Šibensko-kninske i Ličko-senjske). Ovaj centar povezan je s Poduzetničkim inkubatorom u Biogradu, s lokalnom akcijskom grupom LAG Laura i drugim lokalnim dionicima (ruralne općine, sportsko-rekreacijske, kulturne, ekološke i druge udruge, lokalni poduzetnici, itd.).

BioSfera uključuje i koncept pametnog upravljanja posjećivanjem koji potiče disperziju posjetitelja sukladno njihovim specifičnim individualnim interesima, raspoloženjima i mogućnostima. Sustav je razvio i splet inovativnih digitalnih igrifikacijskih rješenja i platformi koji potiču održiva ponašanja u destinaciji od strane svih dionika.

BioSfera je ubrzo prepoznata kao vrlo poticajan model te se već u ovoj fazi pokazao interes brojnih područja u bližem i daljem okruženju, pa je u planu priprema sličnih centara u Pakoštanama (AgroBioSfera – sustav za regeneraciju agroeko-sustava), Murteru-Kornatima te na području još nekoliko ruralnih zaštićenih područja prirode.

Prostori i sustavi višestruke inteligencije koncept je integriranog strateškog i prostornog planiranja i razvoja koji nadograđuje koncept pametnih sela i gradova. Ovaj koncept promišlja holističke pristupe, ali i razvija alate i rješenja koje nastoje ne samo fizički i programski integrirati gravitirajuća geografska područja, nego i holistički sagledati i ostvariti ključne preduvjete cjelovite kvalitete života i rada ljudi na određenom prostoru. Ovi preduvjeti imaju za cilj stvoriti preduvjete ne samo za ostanak postojećeg stanovništva,

već i za privlačenje i zadržavanje novog, posebice mladog i/ili visokoobrazovanog stanovništva, poduzetnika, svih vrsta talenata, inovatora i pokretača razvojnih procesa.

Razvija se kao originalni hrvatski koncept čiji su inicijator Eupolis grupa d.o.o. i Cluster za eko-društvene inovacije i razvoj CEDRA sa skupinom stručnjaka, arhitekata, urbanista, ekonomista, inženjera niza struka (uključivo i agronomije, veterine, akvakulture, ekologije i zaštite prirode) i aktivista iz područja održivog i regenerativnog razvoja. Uključuje koncept dvanaest inteligencija u promišljanju razvoja područja, s posebnom primjenom u razvoju ruralnog prostora.

Svaka od ovih inteligencija definira se nizom pokazatelja i mjera ostvarenja, a koncept je prepoznat i počinje se primjenjivati u više ruralnih, suburbanih i manjih urbanih prostora u Dalmaciji s naglaskom na nekoliko priobalnih, otočnih i zaobalnih jedinica lokalne samouprave.

Slika - koncept prostora i sustava višestruke inteligencije promovira napredne višerazinske pristupe razvoju ruralnog prostora kao središta cjelovito kvalitetnog, poticajnog i samoodrživog života, rada, rekreacije i odmora

Koncept se upravo počinje primjenjivati i u nekoliko privatnih i javnih investicija na ruralnom području Općine Klis gdje se, na temelju ovog koncepta, razvija stambeno-poslovno i društveno ulaganje na prostoru naselja Ozrna kao koncept samoodržive ruralne zajednice sa svim potrebnim sadržajima za kvalitetan život, rad, stanovanje, odmor, ali i druge kl-

jučne potrebe (obrazovanje, zdravlje, proizvodnja hrane, energije, gospodarenje otpadom, komunalna infrastruktura, promet i mobilnost, društveno-kulturni i sportsko-rekreacijski sadržaji itd.)

Cilj ovog programa je afirmirati ne samo inovativni koncept planiranja i projektiranja, nego i ulaganja i realizacije kroz participativne modele upravljanja i vlasništva. Ovaj dio ostvaruje se u suradnji s Udrugom za kreativni razvoj Slap kroz model „shared wealth“ dijeljenog bogatstva koji je upravo idealan za ovakva i slična ulaganja u ruralne prostore.

7. Koraci prema provedbi

Naveli smo na nekoliko mjesta u Studiji kako je Europski zeleni plan veliki poticaj i alat za primjenu održivog razvoja na lokalnoj razini, u našem slučaju u ruralnim prostorima Hrvatske. S obzirom na, ne pretjerano dobro, stanje u našim ruralnim prostorima, EZP i Plan za oporavak EU sljedeće generacije je i rijetko dobivena prilika da napravimo iskorak i transformiramo naše ruralne prostore u prostore dobre kvalitete života, u kojima će se proizvoditi i stvarati, koji neće biti simbol zaostajanja i depopulacije. Također smo na nekoliko mjesta istaknuli kako će biti nužno stvoriti poticajno okruženje za takav razvoj. S razine EU-a smo kroz spominjane planove dobili taj poticaj i na nama je da ga iskoristimo na najbolji mogući način, a to znači način koji će imati transformativne i dugoročne efekte u pogledu naših rezultata, ali i metoda kojima upravljamo i koordiniramo javnim politikama, strateškim dokumentima i općenito razvojem.

Zagovaramo stvaranje poticajnog okruženja u kojem će svi dionici ruralnog razvoja moći djelovati u koordinaciji i međusobno se nadopunjavati. To znači viša razina su-dioništva, integriranja različitih pristupa i korištenja raznovrsnih alata za postizanje razvojnih ciljeva u nekom ruralnom prostoru. Za uspjeh primjene Europskog zelenog plana u ruralnim prostorima Hrvatske potrebno je osigurati nekoliko važnih koraka.

7.1. Ključni preduvjeti koje treba stvoriti

DJELOVANJE NA LOKALNOJ, PODRUČNOJ I LAG RAZINI

1. Odmaknuti upravljanje LAG-ovima od političkih utjecaja vladajućih lokalnih opcija kako bi razvio sustav inovativnog razmišljanja, veće inicijative i odgovornosti u promišljanjima potencijala za lokalni razvoj;
2. Uključivanje struke, razvojnih organizacija, eksperata iz pojedinih područja ruralnog razvoja u osmišljavanju integriranog razvoja;

3. Sustavno i promišljeno povezivati različite inicijative i koncepte razvoja u ruralnom prostoru, primarno LEADER/CLLD i Pametna sela, ali i programe kao što su Lokalna partnerstva za zapošljavanje (LPZ) i Urbana aglomeracija (UA)³
4. Strateški povezivati urbani i ruralni prostor te jačati njihovu međuvisinost kroz gospodarske veze, mobilnost, kratke opskrbne lance i dr. koristeći pritom sredstva iz različitih fondova i programa;
5. Razviti kulturu stvarnog participativnog planiranja iz kojeg slijede i modeli participativnog upravljanja, dijeljenja odgovornosti, procjene uspješnosti i daljnog razvoja modела;
6. Osigurati prostor za ravnopravno sudjelovanje civilnog sektora i građanskih inicijativa u svim procesima planiranja i provedbe lokalnih razvojnih programa mikroregije;
7. Osigurati veću vidljivost i transparentnost u svim fazama razvoja lokalnih programa razvoja;
8. Kroz međunarodnu razmjenu, projekte suradnje, studijska putovanja i umrežavanje učiti na primjerima dobre i loše prakse;
9. Osnažiti kroz edukaciju, know-how i praktični prijenos znanja kapacitete upravljanja i koordiniranja složenim razvojnim procesima na lokalnim razinama;
10. Odrediti za lokalne i konkretne ruralne prostore njihove potrebe i prioritete za razvoj u područjima koje pokriva Europski zeleni plan te napraviti akcijske planove za njihovu realizaciju. Kako bi akcijski planovi bili efikasni i provedivi napraviti to ne za svaku općinu zasebno, već na principu regionalne i prostorne povezanosti odnosno koncepta bio-regija.

SUSTAV PODRŠKE S NACIONALNE RAZINE

1. *Osigurati i voditi transparentan proces programiranja OP za svako proračunsko razdoblje – pravovremeno i na participativan način, uključivanjem struke i vodeći brigu o posebnostima i potencijalu svake regije;*
2. *Napraviti jednostavan i jasan akcijski plan provedbe te odrediti točke praćenja i razine odgovornosti;*
3. *Redefinirati ulogu LAG-ova i osigurati im više slobodnog prostora i stvarni iskorak ispod administrativnog kišobrana MPRRR i PRR;*
4. *Omogućiti LAG-ovima financiranje iz više izvora;*
5. *Uz podršku sveučilišta, ustanova za obrazovanje odraslih i OCD, poticati razvoj kurikulum i obrazovnih programa koji će stvarati know-how za ruralni razvoj s posebnim naglaskom na zelenu ekonomiju;*

---

³ Urbana aglomeracija je prostorno-funkcionalna cjelina koja obuhvaća JLS oko velikih gradova iznad 50.000 stanovnika i susjedne JLS; financirana kroz mehanizam Integriranih teritorijalnih ulaganja (ITU) i omogućava integrirani razvoj mikroregije. Za razdoblje 2014.-2020. Hrvatskoj je za 7 UA (Zagreb, Split, Rijeka, Osijek, Zadar, Slavonski Brod, Pula) putem ITU mehanizma na raspolaganju 345.351.269,- Eur.

6. Poticati stvaranje sustava podrške razvoju zelene ekonomije i zelenog poduzetništva posebice kod mladih te funkcionalno povezujući urbani i ruralni prostor;
7. Napustiti koncept sektorskog upravljanja (najčešće ministarskog) složenim razvojnim procesima i strategijama, što Europski zeleni plan svakako jest. Osigurati uvjete za stvarno povezano i zaokruženo koordiniranje i upravljanje;
8. Uključiti u procese širok skup dionika: OCD, akademsku zajednicu, poslovni sektor, socijalne partnere, LEADER mrežu, HMRR i druge dionike;
9. Osigurati raznovrsne i lako dostupne izvore financiranja za programe i projekte zelene ekonomije i provedbe EZP-a.

7.2. Koraci u stvaranju lokalnog razvojnog partnerstva

Svaki razvojni program 21. stoljeća, pa tako i provedba EZP zasniva se na suradnji i jačanju inicijativa u lokalnoj zajednici. Kada govorimo o ruralnom prostoru lokalizacija resursa je naročito naglašena i predstavlja jedan od ključnih preduvjeta razvoja. Stoga donosimo dva metodološka pristupa relevantna za stvaranje razvojnog partnerstva u lokalnoj zajednici, odnosno mikroregiji. Pametna sela nude prilično razrađeni i provjereni put pokretanja projekata u 10 koraka uz odgovarajuću metodološku podršku. Osim toga pametna sela su kroz dosad održene projekte i inicijative pokazala da kroz praktičnu primjenu u inovativnim zajednicama pokrivaju i imaju rezultate u svih 9 područja i doprinose ostvarenju svih ciljeva EZP.

A) Put do Pametnog sela odvija se kroz 10 koraka⁴ :

1. **Pokretanje inicijative** – može doći od strane aktivističkih grupa, JLS, LAG-ova ili poduzetnika; no važno je da je sudionička i da kreće od stvarnih problema, konkretnih rješenja i potencijala;
2. **Mapiranje konteksta i ključnih dionika** – sagledavanje potencijala, analiza resursa, priroda i prijetnji, analiza dionika i sudionička izrada mape resursa i potencijala odabranog područja;
3. **Osnivanje lokalne grupe podrške** – kao nositelja inicijative, uključivanje svih onih koji mogu doprinositi dalnjem razvoju ideje i provedbi; stvaranje osjećaja suvlasništva i uključenosti, dijeljenja odgovornosti i rezultata;
4. **Intervencijska logika** - prepoznavanje izazova i potreba, pronalaženje mogućih pristupa i inovativnih rješenja (digitalnih, tehnoloških, društvenih);
5. **Izrada Strategije Pametnog sela** kojom se određuju ciljevi, smjer djelovanja, održivost te način mjerjenja rezultata i učinaka;

---

⁴ Platforma SmartRural21 nastala je uz podršku EK (DG AGRI) i pruža stručnu i metodološku podršku za razvoj pametnih sela te potiče stvaranje poticajnih nacionalnih politika

- 6. Izrada Akcijskog plana** – sudionička izrada akcijskog plana koji uključuje konkretne aktivnosti, procjenu troškova, analizu prijetnji i rizika, moguće izvore financiranja;
- 7. Traženje i nalaženje rješenja** – istraživanje postojećih praksi, načina i puteva djelovanja, ulazak u digitalnu bazu mogućih rješenja i odabir pravih akcija;
- 8. Prikupljanje sredstava i provedba aktivnosti** – stvaranje partnerstva, podjela uloga i odgovornosti, iznalaženje modela financiranja i provedba projekta/programa;
- 9. Monitoring i evaluacija** – praćenje provedbe i procjena uspješnosti ostvarenja rezultata te stalno unaprjeđivanje modela.

Neki od predloženih koraka mogu se vremenski preklapati, traže više ili manje angažmana, oduzeti više ili manje vremena, čak i odvijati se drugim redoslijedom. No, bitno je odraditi sve korake i imati tim ljudi koji vode brigu o procesu. Iako se čini da je nekad sadržaj strategije ili plana, odnosno studije važniji od procesa, u slučaju pametnih sela, proces je jednako važan. Možda je i važniji jer uključenost svih ključnih dionika vodi do boljih rezultata, posebice u kritičnim situacijama i kriznim vremenima. Tada je bitna ute-meljenost u zajednici, sudioništvo, spremnost na dijeljenje rizika i odgovornosti, a oni dolaze od suvlasništva u nekom projektu.

B) Bio-ekonomija u praksi

Bio-ekonomija postaje neizostavni dio zelene ekonomije te nastaju brojne inicijative koje stvaraju okvir i daju alate za njezinu što učinkovitiju primjenu. Stvaranje lanca vrijednosti unutar mikroregije donosi brojne dobrobiti:

- prirodni resursi koriste se lokalno, racionalnije i na održivi način;
- zadržavaju se kadrovi i stvaraju nova radna mjesta;
- novac se investira lokalno i malim ulagačima omogućuje finansijsko sudjelovanje;
- potiče se i jača lokalna potrošnja, a time i kupovna i investicijska moć;
- ulaže se isključivo u tehnologije s neutralnim ili niskim karbonskim učinkom što povoljno utječe na okoliš i kvalitetu života;
- korištenjem lokalnih sirovina, izbjegavaju se troškovi transporta i nepovoljni učinci na klimatske promjene.

Ovdje nam je važan proces stvaranja jednog takvog lanca pa donosimo preporuke koje je izradila radna skupina ENRD-a za bio-ekonomiju i klimatske akcije⁵.

Temeljem naučenih lekcija dosad provedenih projekata, daju se smjernice za optimiziranje procesa i postizanje dobrobiti u svim aspektima održivosti (ekološke, društvene i ekonomske).

---

⁵ Optimiziranje dobrobiti za klimu (Optimizing the climate benefits of rural bioeconomy value chains – Orientation for the CAP Strategic Plan)

Preporuke za proces stvaranja lanaca vrijednosti u području ruralne bio-ekonomije:

1. Prepoznavanje prilika za razvoj lanca vrijednosti

U početnoj fazi važno je dobro razumjeti resursni potencijal lokalnog područja te usklađenost s ciljevima EZP i ostalih strateških dokumenata i smjernica na razini EU-a te relevantnih nacionalnih politika. Svakako od samog početka uključivati ključne dionike, posebno ljudе iz prakse, poduzetnike i inovativne start-upove i u suradnji s njima razvijati zajedničku viziju projekta. Ovdje je važno razvijati svijest o značaju i učincima bio-ekonomije, poticati inovativnost, zajedništvo i suradnju te teritorijalni pristup. Kod svih uključenih postići istu razinu razumijevanja prilika, raspoloživih fondova, programa podrške, posebice okvira ZPP, PRR i dostupnih finansijskih instrumenata. Razmotriti moguće modele udruživanja, pogodnosti i prednosti pojedinog modela (proizvođačke organizacije, zadruge, klasteri i dr.) te odabrati optimalni način udruživanja.

2. Stvaranje veze između dionika – stvaranje mreže vrijednosti

Sagledati koga još uključiti, odnosno tko sve može dati kvalitetan doprinos te njihovo međusobno povezivanje (svakako obuhvatiti sve sektore - javni, poslovni, civilni). Kreirati poslovni model koji će biti pravedan za sve uključene u lanac vrijednosti uz jasnu podjelu uloga i odgovornosti. Ovdje je važna razmjena znanja i iskustava i postizanje određene razine razumijevanja samog problema, inovacije, odnosno optimalnog rješenja, proizvodnih procesa. Za to je potrebna suradnja i usvajanje najboljih praksi.

3. Konsolidacija vrijednosnih lanaca ruralne bio-ekonomije

Ukoliko se nakon modeliranja pokaže da je proces povoljan za okoliš i da stvara dodatnu vrijednost u zajednici, da je održiv i isplativ u provedbi, kreće se u fazu konsolidacije. U ovoj fazi važna je jasna komunikacija s kupcima ili potrošačima te općom javnosti koja treba prihvati nove proizvode. Time se ujedno postiže bolja i sigurnija tržišna pozicija i gradi lojalnost kupaca. Važno je redovito i jasno komunicirati koristi za okoliš i klimu, ali i ekonomsku održivost i uključenost zajednice. Za potpunu stabilizaciju poslovnog modela treba osigurati podršku i savjetovanje i razvijati učeću organizaciju koja stalno unaprjeđuje svoju organizacijsku klimu i model poslovanja.

4. Učenjem do veće održivosti

Stalnim učenjem i jačanjem kapaciteta svih uključenih model se stalno unaprjeđuje, razvija i daje bolje rezultate. Za to je potrebno prolaziti kroz dobro osmišljeni proces monitoringa i evaluacije koristeći dostupnu metodologiju⁶.

---

⁶ ENRD tematska grupa za bio-ekonomiju i klimu razradila je metodološki pristup za potrebe monitoringa i izvještavanja kako bi ruralnim dionicima olakšala praćenje provedbe aktivnosti vezanih uz klimu; više na https://enrd.ec.europa.eu/publications/bioeconomy-factsheet-monitoring-climate-action_en .

Lokalne dionike treba uključiti u proces učenja, jačanja kapaciteta i osnaživanja za donošenje odluka. Važno je nastaviti istraživati, odrediti optimalne pokazatelje uspešnosti i učinka, stalno razvijati nove alate i pristupe, kako bi se cijeli proces dalje razvijao. Pritom je preporuka da se saznanja i naučene lekcije dijele s drugim dionicima i srodnim projektima kako bi se unaprijeđeni model mogao replicirati na razini EU-a.

Kao što vidimo, oba procesa naglašavaju participativnost, učenje i daljnje usavršavanje modela te postizanje održivosti. U nastavku nudimo neke od izvora informacija, znanja o vođenju procesa u zajednici, platforme koje nude alate i već okušane modele kao i mogućnost umrežavanja, poslovnog povezivanja, razmjene znanja i učenja o ekonomiji 21. stoljeća.

7.3. Korisni resursi

#ficompass2021 - one-stop-shop za finansijske instrumente u višegodišnjem finansijskom radoblu 2021-2027 gdje na jednom mjestu možete dobiti potrebne informacije o:

- EU proračunu za novo programsko razdoblje (struktura i alokacije po programima i fondovima)
- Planu oporavka Next generation (raspoloživim finansijskim instrumentima i grantovima te alokacijama po prioritetnim područjima)
- prioritetima i alokacijama po fondovima (ERDF, EAFRD, ESF, EMFF)
- finansijskim instrumentima (zajmovi, mikrokrediti, jamstva, ulaganja u vlasnički kapital i dr.)
- relevantnim događanjima i fi-compas knjižnici (vodiči, legislative, video materijali, publikacije)
- novosti i primjeri dobre prakse korištenja fondova i finansijskih instrumenata
- dostupnosti finansijskih instrumenata po zemljama članicama (za Hrvatsku postoji poveznica na www.ruralnirazvoj.hr - FI za ruralni razvoj) koji nudi 5 osnovnih instrumenata⁷:
- mikro zajmovi za ruralni razvoj
- mali zajmovi za ruralni razvoj
- jamstva za ruralni razvoj
- investicijski krediti
- obrtna sredstva

Više na: <https://www.fi-compass.eu/>

Europska mreža za ruralni razvoj (ENRD) – hub za razmjenu informacija o Programima ruralnog razvoja, aktualnim projektima i inicijativama u ruralnom prostoru. Mreža je osnovana 2008. godine od strane EK (DG Agri), nije članska organizacija već predstavlja prostor

---

⁷ Dostupni finansijski instrumenti odnose se na programsko razdoblje 2014.-2020.

za učenje, razmjenu znanja, praksi, iskustava i informacija. Uključuje nacionalne ruralne mreže, upravljačka tijela i agencije za plaćanje, LAG-ove, razvojne organizacije, savjetodavne službe i istraživače u području poljoprivrede i ruralnog razvoja. Kroz radne skupine i zagovaračke aktivnosti ENRD nastoji:

- poboljšati uključenost dionika u ruralnom razvoju
- unaprijediti kvalitetu PRR
- informirati o koristima politika ruralnog razvoja
- dati podršku evaluaciji PRR

Ova interaktivna platforma nudi mogućnosti umrežavanja, brojne alate, baze podataka, tematske publikacije te 4 tematska portala: Dugoročna vizija ruralnog razvoja, ZPP nakon 2020, Ruralna bio-ekonomija, Pametna sela.

više na: <https://enrd.ec.europa.eu/>

BIOEast – inicijativa 11 zemalja srednje i istočne Europe za održivi razvoj bio-ekonomije. Kontakt točka za Hrvatsku je Ministarstvo poljoprivrede, Odjel za međunarodnu suradnju. Prioritetna područja djelovanja su:

- održivo povećanje proizvodnje biomase kako bi se jačala konkurentnost proizvođača na razini EU
- cirkularna prerada biomase i stvaranje novih lanaca vrijednosti
- samodostatna ruralna područja koja stvaraju inovativne i inkluzivne razvojne modele

Više na: <https://bioeast.eu/>

8. Zaključna razmatranja

Zelena ekonomija iznimno je kompleksna tema i zato zahtijeva sagledavanje iz raznih kutova, ulaženje u veću dubinu nego što je bilo moguće kroz ovu Studiju, ali i zadržavanje pogleda na cjelini. Važno je stalno vidjeti veliku sliku, principe i vrijednosti održivoga razvoja, suživota ljudi i zeleno-plavog planeta i ne izgubiti se u nomenklturi, tehnološkim i inim provedbenim detaljima. Europski zeleni plan izvrsna je prilika za promjenu načina razmišljanja, viđenja ekonomije i poduzetništva, preslagivanje ključnih igrača, za cjelovitu preobrazbu vodstva prema zelenijem gospodarstvu i pravednjem društvu. Za to će nam trebati brojne prilagodbe, od primjereno poticajnog zakonodavstva, sukladnog finansijskog i institucionalnog okvira za kružno gospodarstvo do prilagodbi obrazovnog sustava, tržišta rada te stvaranja motivirajućeg i poticajnog ozračja za inovacije i zeleno poduzetništvo.

Kako s ograničenim sredstvima promjene nije moguće istovremeno provoditi u svih 9 područja EZP, najveću pozornost potrebno je usmjeriti na one sektore za koje imamo najbolje preduvjete. Naš ruralni prostor je neupitan izvor značajne bioraznolikosti i očuvanosti te kvalitete ekosustava. Još uvijek imamo visoki biokapacitet (3gha) u odnosu na globalni indeks po stanovniku (1,7gha) što nam nominalno osigurava visoku ekološku zaradu, koju pomalo rasipamo ili koristimo na krivi način. Neiskorištene potencijale naših ruralnih prostora možemo najbolje koristiti baš u područjima proizvodnje ekološke hrane, zelene energije i u pametnom razvoju održivog kontinentalnog turizma.

Upravo ovdje imamo najviše komparativnih prednosti, postoje modeli i dobre prakse koje možemo dalje razvijati i koje daju brojne mogućnosti ekonomskog osnaživanja i zadržavanja lokalnog stanovništva u ruralnom prostoru. Mladim ljudima koji se osjećaju isključeni i bez mogućnosti stvarnog utjecaja potrebno je stvoriti prostor djelovanja, uključiti ih u prostore inovacije i stvaranja. Time se u ruralnom prostoru zadržava život i stvara živa zajednica ljudi, inicijativa, poduzetnika, OCD, koji su suodgovorni za upravljanje lokalnim resursima i koji spremno preuzimaju odgovornost za razvoj vlastite životne sredine.

U tom smislu potrebna je veća otvorenost za uvođenje novih modela sudioničkog upravljanja, stvaranje sustava podrške za projekte zelenog poduzetništva, uključivanje lokalne zajednice, poticanje inovacija. Ključna je otvorenost za novo i Ne isključivati nikoga. Stari načini i pristupi novim izazovima vrlo rijetko donose nove poglede i dobre učinkovite modele. Zato je potrebno osigurati sustave suradnje, otvoriti suvremene komunikacijske alate, platforme, hubove te optimalno koristiti postojeće sustave podrške (LAG-ovi, poduzetnički centri, razvojne agencije).

Uloge LAG-ova kao nositelja ruralnog razvoja u mikroregijama iznimno su važne, ali one se mogu i trebaju nadograditi, upotpuniti novim izvorima financiranja, većom slobodom

djelovanja i povezivanja. Potrebno je postići višu razinu suradnje i (su)djelovanja s konceptima i inicijativama koji pridonose razvoju ruralnog prostora, posebice s modelom Pametnih sela. Isto tako, važno je strateški povezivati urbani i ruralni prostor te jačati njihovu međuvisnost kroz gospodarske veze, mobilnost, kratke opskrbne lance i dr. koristeći pritom sredstva iz različitih fondova i programa.

S razine EU-a smo dobili poticaj i na nama je da ga iskoristimo na najbolji mogući način, a to znači način koji će imati transformativne i dugoročne učinke u pogledu naših rezultata, ali i metoda kojima upravljamo i koordiniramo javnim politikama, strateškim dokumentima i općenito razvojem.

S nacionalne razine primarno se očekuje donošenje poticajnih politika, vođenje transparentnog procesa programiranja OP za svako proračunsko razdoblje – pravovremeno i na participativan način, uključivanjem struke i vodeći brigu o posebnostima i potencijalu svake regije. Isto tako, potrebno je napraviti jednostavan i jasan akcijski plan provedbe te odrediti točke praćenja i razine odgovornosti.

Zagovaramo stvaranje poticajnog okruženja u kojem će svi dionici ruralnog razvoja moći djelovati u koordinaciji i međusobno se nadopunjavati. To znači viša razina su-dioništva, integriranja različitih pristupa i korištenja raznovrsnih alata za postizanje razvojnih ciljeva u nekom ruralnom prostoru. Glavna ideja ove Studije je bio predstaviti Europski zeleni plan kao dobitni listić za postizanje razvojnih ciljeva ruralnih prostora u Hrvatskoj. No, glavni cilj Studije je bio pokazati na koji način koristiti taj listić na opću dobrobit. Na koji način koristiti tu nagradu kako bi se ruralni prostori učinili poželjnijima za rad i stvaranje, mjestima s boljom kvalitetom života uz bogate ekosustave, područjima učenja i razvoja, gdje se ljudi brinu za svoju sadašnjost i kreiraju uvjete za održivu budućnost.

9. Izvori i korištena literatura

- Boromisa, A-M. (2020) Tko će i kako provoditi Europski zeleni plan - Institucije i koordinacijski mehanizmi u Hrvatskoj, URL: https://irmo.hr/wp-content/uploads/2020/11/Analiza_EUROPSKI-ZELENI-PLAN.pdf
- Carić, H. (2014) Analiza stanja turističke ponude, trendova i potencijala Osječko-baranjske županije (OBŽ) i Vukovarsko-srijemske županije (VSŽ) za eko-turizam, URL: <http://www.zeleni-osijek.hr/livingdanube/wp-content/uploads/2015/03/Akcijski-plan.pdf>
- Dittrich, M., Giljum, S., Lutter, S. And Polzin, C. (2012) Green economies around the world ? Implications of resource use for development and the environment, URL: https://www.boell.de/sites/default/files/201207_green_economies_around_the_world.pdf
- EC (2019) Standard Eurobarometer 92 – Public Opinion in Europe, URL: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinionmobile/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/surveyKy/2255>
- European Committee of Regions (2020) The Green Deal goes local! 200 best practices from the Members of the European Committee of the Regions, URL: <https://cor.europa.eu/en/engage/brochures/Documents/The%20Green%20Deal%20goes%20local/Green%20Deal%20-%20best%20practices.pdf>
- EK (2019) Europski zeleni plan, URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_hr
- EK (2020) Izvješće za Hrvatsku 2020. Europski semestar 2020.: ocjena napretka u provedbi strukturnih reformi te sprječavanju i uklanjanju makroekonomskih neravnoteža i rezultati detaljnih preispitivanja u skladu s Uredbom (EU) br. 1176/2011, URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0510&from=hr>
- Europski odbor regija (2020) Europska komisija i Europski odbor regija [kreću u suradnju kako bi zeleni plan ostvarili na lokalnoj razini, URL: <https://cor.europa.eu/hr/news/Pages/green-deal-locally.aspx>
- EGSO (2019) Promicanje kratkih i alternativnih lanaca opskrbe hranom u Europskoj uniji: uloga agroekologije, URL: <https://webapi2016.eesc.europa.eu/v1/documents/EESC-2019-01463-00-01-AC-TRA-HR.docx/content>
- Gajdić, D. "Definiranje i obilježja kratkih opskrbnih lanaca poljoprivredno-prehrambenog

nih proizvoda", Križevci 2019.

- GEF (2017) Green Economy Campaigner's Manual, URL: <https://gef.eu/publication/green-economy-campaigners-manual/>
- HGK (2019) Bruto domaći proizvod po županijama RH, URL: <https://www.hgk.hr/bruto-domaci-proizvod-po-zupanijama-rh>
- Georgeson, L., Maslin, M. and Poessinouw, M. (2017) The global green economy: a review of concepts, definitions, measurement methodologies and their interactions, URL: https://www.researchgate.net/publication/316334130_The_global_green_economy_a_review_of_concepts_definitions_measurement_methodologies_and_their_interactions
- ILO (2014) Green entrepreneurship: Creating green jobs through sustainable enterprise development, URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_250688.pdf
- Ministarstvo poljoprivrede (2014) Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014. 2020., URL: <https://ruralnirazvoj.hr/program/>
- NN 55/2013 (2013) Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine, URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_05_55_1119.html
- NN 127/2014 (2014), Zakon o energetskoj učinkovitosti, URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_10_127_2399.html
- NN 111/18 (2018) Zakon o obnovljivim izvorima energije i visokoučinkovitoj kogeneraciji (sa NN 100/15),
URL: <https://www.zakon.hr/z/827/Zakon-o-obnovljivim-izvorima-energije-i-visokou%C4%8Dinkovitoj-kogeneraciji>
- NN 25/2020 (2020) Strategija energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu, URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2020_03_25_602.html
- OBŽ (2019) Županijska razvojna strategija Osječko-baranjske županije do 2020. godine, URL: http://www.obz.hr/hr/images/ZRS_OBZ_2020_final.pdf
- Perényi et al. (2016) Be Part of CSA! – Supporting Booklet for Training on Community Supported Agriculture, dostupno na URL: <http://www.urgenci.net>
- Singer, S., Gable, J., ur. (2014): Regionalni indeks konkurentnosti Hrvatske 2013., Zagreb, Nacionalno vijeće za konkurentnost, URL: http://konkurentnost.hr/wp-content/uploads/2018/01/RIK2013_finalno_07072014.pdf

- UN (2020) Global institutions unite for a green and fair COVID recovery, URL: <https://www.undp.org/content/undp/en/home/news-centre/news/2020/global-institutions-unite-around-key-actions-for-green-and-fair-.html>
- Söderholm, P. The green economy transition: the challenges of technological change for sustainability. *Sustain Earth* 3, 6 (2020). <https://doi.org/10.1186/s42055-020-00029-y>
- UNDESA (2012) A guidebook to the Green Economy, Issue 1: Green Economy, Green Growth, and Low-Carbon Development – history, definitions and a guide to recent publications, URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&-type=400&nr=634&menu=35>
- Vlada RH (2017) Strategija regionalnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje do kraja 2020. godine, URL: https://razvoj.gov.hr/UserDocsImages/0%20ministarstvu/Regionalni%20razvoj/razvojne%20strategije/Strategija%20regionalnog%20razvoja%20Republike%20Hrvatske%20za%20razdoblje%20do%20kraja%202020._HS.pdf
- Vlada RH (2019) Akcijski plan promoviranja i jačanja kratkih lanaca u opskrbi hranom ustanova iz javnog sektora za razdoblje 2019. i 2020. godine, URL: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/2019/0%C5%BEujak/148%20sjednica%20VRH/148%20-%2010.pdf>
- Vlada RH (2019) Nacionalni program reformi (NPR), URL: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/2020/Travanj/227%20sjednica%20VRH/Novi%20direktorij/227%20-%201.pdf>
- Vuković, S. (2019) Lokalna razvojna strategija LAG-a Baranja za razdoblje 2014.-2020., URL: <https://lag-baranja.hr/lag/strategija-2014-2020>

O AUTORIMA: //

Dražen Šimleša

Rođen 1976. godine u Bjelovaru. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirao, magistrirao i doktorirao na Odsjeku za sociologiju. Zaposlen je kao znanstveni suradnik na Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar u Zagrebu. Područje rada je globalizacija, održivi razvoj i permakultura, društvena i solidarna ekonomija. Do sada objavio nekoliko knjiga i više znanstvenih radova. Posljednje knjige su Ekološki otisak – kako je razvoj zgazio održivost i Dobra ekonomija. Predaje kolegij Globalno društvo i održivi razvoj na Mirovnim studijima. Aktivan na civilnoj sceni i trenutno volontira kao koordinator programa centri znanja udruge Zelena mreža aktivističkih grupa (ZMAG) te je upravitelj Zadruge za dobru ekonomiju. Glavni koordinator je Europske mreže za solidarnu ekonomiju – RIPESS. Sretni tata još uvijek malih Bjanke i Mikule.

Sonja Vuković

Rođena 1964. godine u Belišću. Diplomirala na ekonomskom fakultetu u Osijeku. Ima 6 godina radnog iskustva u međunarodnoj razvojnoj organizaciji (International Rescue Committee) te vođenju vlastite marketinške agencije. Od 1993. godine bavi se razvojem eko-socijalne ekonomije i društvenog poduzetništva. Od 2000. Predsjednica i programska koordinatorica Udruge Slap iz Osijeka. Sudjelovala u osnivanju i radu nekoliko tematskih mreža (HMRR, SEFOR, CEDRA HR i dr.). Vanjska predavačica Visokog učilišta VERN na kolegiju Socijalne inovacije i društveno poduzetništvo te ekspert pri Social Enterprise International na razvoju participativnih modela upravljanja (FairShares Model i Shared Wealth). Autorica više studija i priručnika iz područja društvenog poduzetništva i ruralnog razvoja. Sudjeluje u izgradnji eko-sela Papuk.

www.lag-baranja.hr

lag.baranja@gmail.com

+385 (0)31 333 813

SUFINANCIRANO SREDSTVIMA EUROPSCHE UNIJE
EUROPSKI POLJOPRIVREDNI FOND ZA RURALNI RAZVOJ: EUROPA
ULAŽE U RURALNA PODRUČJA
Mjera Tehnička pomoć - Podmjera 20.2.
„Podrška za osnivanje i upravljanje Nacionalnom ruralnom mrežom“

